

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra bohemistiky

BĚŽNĚ MLUVENÝ JAZYK NA BŘECLAVSKU

Commonly spoken language in Břeclav surrounding area

Bakalářská práce

Kristýna Darmovzalová

Česká filologie

Vedoucí práce: PhDr. Ondřej Bláha, Ph. D.

Olomouc 2015

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma: „Běžně mluvený jazyk na Břeclavsku“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne.

Podpis

Zde bych chtěla poděkovat svému vedoucímu práce PhDr. Ondřeji Bláhovi, Ph. D. za odborné vedení a čas strávených při konzultacích. Dále patří mé poděkování všem respondentům, kteří byli velmi ochotní a zapojili se do mého výzkumu.

Obsah

1	Úvod	6
2	Historický a geografický popis vybraných obcí	8
2.1	Břeclavsko	8
2.2	Hlohovec	8
2.3	Lanžhot	10
2.4	Vzájemné soužití.....	12
3	Sociolingvistická charakteristika respondentů	14
3.1	Lanžhot	14
3.2	Hlohovec	15
4	Úvod do dialektologie	17
4.1	Nářečí na Břeclavsku	18
5	Rovina fonologická	21
5.1	Samohlásky	21
5.2	Souhlásky	23
5.3	Přízvuk	28
6	Rovina morfologická	30
6.1	Podstatná jména	30
6.2	Přídavná jména	32
6.3	Zájmena	33
6.4	Číslovky	35
6.5	Slovesa	36
7	Rovina syntaktická a lexikální	38
7.1	Nářeční výpověď podle Chloupkovy práce Aspekty dialektu	41
7.1.1	Z hlediska promluvového celku.....	41
7.1.2	Z hlediska historicko-lingvistického.....	42
7.1.3	Z hlediska sociolingvistického.....	43

7.1.4	Z hlediska psycholingvistického.....	44
7.2	Slovosled.....	45
7.3	Lexikum.....	47
7.4	Přezdívky.....	48
8	Závěr.....	50
9	Anotace.....	52
10	Literatura.....	53
11	Seznam zkratk.....	56
12	Seznam příloh.....	58

1 Úvod

Území České republiky pokrývá z jazykového hlediska pět nářečních skupin. Cílem mé bakalářské práce je zkoumání dialektu břeclavského regionu, který spadá do východomoravské nářeční skupiny. Konkrétně se zaměřuji na obec Hlohovec a město Lanžhot. Práce se bude zabývat popisem a výkladem fonologické a morfologické stránky nářečí a jeho odchylek od spisovné češtiny spolu s vybranými rozdíly v lexikální rovině.

V úvodu práce představuji zmíněné obce, jejichž historický vývoj a zeměpisná poloha se podílela na formování východomoravského dialektu a stručně charakterizují dotazované respondenty. Teorie bude podložena praktickými příklady z rozhovorů, které jsem pro svou práci nahrávala s původními obyvateli Hlohovce a Lanžhota a doplním je ukázkami z odborné literatury. Vzhledem k různorodosti příkladů v použité literatuře si dovoluji pro svou práci sjednotit fonetické tvary. Stěžejní literaturou se pro mne stala publikace od Františka Svěráka *Nářečí na Břeclavsku a v dolním Pomoraví* (1966), *Nástin české dialektologie* (1972) od Jaromíra Běliče a *Dialektologie moravská I.* (1886) od Františka Bartoše.

Předem bych chtěla upozornit na to, že vzhledem k počtu mluvčích nelze považovat tuto bakalářskou práci jako vyčerpávající platný popis východomoravského nářečí. Pracovala jsem se skupinou pěti osob, s níž jsem prostřednictvím neformálních rozhovorů pořídila autentické zvukové nahrávky. Tuto metodu jsem zvolila proto, že zkoumám dialekt, což je varianta jazyka, která funguje v mluvené formě a z toho důvodu se mi dotazníková forma zdála méně věrohodná a nepřesná.

Zvukové nahrávky byly pořízeny za účelem zachycení neformálního a nepřipraveného dialogu. Respondenty jsem ve svých odpovědích nekorigovala ani neopravovala. Šlo mi výhradně o momentální spontánnost, neoficiálnost a uvolněnou atmosféru, aby daný dialekt mohl vyniknout. Ani u jedné skupiny jsem nechtěla do konverzace příliš zasahovat, aby mluvčí nemuseli přemýšlet nad tím, jak mluví, co by měli říct a co ne. Respondenti dopředu věděli, že jsou nahráváni a souhlasili s tím. Rozhovory jsou zpracovány podle zásad fonetické transkripce¹. Výsledky zkoumání budu zpracovávat do přehledných

¹ POŘÍZKA, Pavel. *Pravidla přepisu a pokyny* [online]. © 2008–2014 Petr Pořízka. [cit. 2015-11-21]. Dostupné z: <http://fon.webnode.cz/seminarni-projekt/>

tabulek, ve kterých předložím procentuální poměry sledovaných jazykových jevů, vyskytující se v nahraných rozhovorech. Budu pracovat s nejfrekventovanějšími výrazy a pokusím se tak vysledovat, zda si dnešní nejstarší generace obyvatelů Břeclavska stále drží tradiční dialekt, či nikoliv.

2 Historický a geografický popis vybraných obcí

2.1 Břeclavsko

Obec Hlohovec a město Lanžhot se nacházejí v okrese Břeclav, který leží na nejjižnějším cípu Jihomoravského kraje. Zemský povrch je zde značně členitý a protékají zde dvě velké řeky, jmenovitě Dyje a Moravy, na jejichž soutoku se nachází nejnížší bod břeclavského okresu (148 m n. m) a to jižně od Lanžhota. Je zde velmi teplé a suché podnebí, které nemá obdobu na žádném jiném místě v České republice.

Okres Břeclav dnes čítá 9 měst a 63 obcí.² Spolu s dalšími okresy, např. Hodonín, Uherské Hradiště nebo Zlín, spadá pod národopisnou oblast zvanou Slovácko. V současné době jsou zde integrovány i historické obce jako např. Stará Břeclav, Poštorná, Charvátská Nová Ves, Ladná, atd.

Bohumil Klíma, český archeolog a geolog, popisuje původ Břeclavska následovně: *„Břeclavský okres patří do oblasti nejstaršího osídlení, jehož počátky sahají do starší doby kamenné (paleolitu), v souvislém časovém sledu se však vyvíjelo teprve od mladší doby kamenné (neolitu). V slovanském období bylo Břeclavsko součástí metropolitní oblasti moravské a zároveň jádra říše Velkomoravské.“*³

2.2 Hlohovec

Obec se nachází mezi městy Valtice a Lednice, v oblasti Lednicko-valtického areálu, což je krajinný celek, který je od roku 1996 zapsán v Seznamu světového kulturního dědictví UNESCO. Rozloha obce čítá okolo 896 ha a víc než polovinu jejího katastru tvoří rybníky – Nesyt, Hlohovecký a Prostřední rybník, lesy a zemědělská půda.

Správa obce Hlohovce se k vývoji počtu obyvatel vyjadřuje nejistě. Nejsou doloženy potvrzující dokumenty a tak se můžou pouze domnívat, že: *„V polovině 18. století zde bylo*

² Charakteristika okresu Břeclav. In *Český statistický úřad* [online]. Poslední aktualizace: 1. 2. 2013. [cit. 2015-12-05]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/xb/charakteristika_okresu_breclav

³ KLÍMA, Bohuslav. Břeclavsko v pravěku a v časné době dějinné. In NEKUDA, Vladimír. *Břeclavsko*. 1. vyd. Brno: Muzejní spolek v Brně, 1969, s. 6. ISBN S-1165/68.

asi 58 usedlostí. Při sčítání lidu v roce 1869 tu žilo 734 obyvatel.⁴ Podle statistik dnes v Hlohovci žije 1 265 obyvatel, z toho 631 mužů, 639 žen a 33 cizinců s průměrným věkem 40 let.⁵

Následující historické údaje a čísla jsou převzaty z oficiálních stránek obce⁶ a publikace Emila Kordiovského a Jiřího Danihelky *Brána do kraje: Průvodce obcemi okresu Břeclav*⁷. První zmínka v písemných pramenech je o obci z roku 1414, ale obec vznikla již ve 13. století jako ves kolonizační. Byla založena pasovským biskupstvím, od čehož také vznikl její německý název Bischofswarth, neboli biskupská stráž. Kordiovský dodává, že: „*Její katastrem vedla původní moravsko-rakouská hranice. Tu dodnes připomíná klasicistní Hraniční zámeček, postavený v roce 1826.*“⁸

„*Ves ve válkách v 15. století zanikla a byla znovu a byla nově osazena charvátským obyvatelstvem v roce 1570.*“⁹ Chorvaté prchali ze své vlasti před Turky a osadníky z okolí. Jejich potomci žijí v Hlohovci dodnes a chorvatský jazyk měl na tamější dialekt částečný vliv. Do roku 1848 patřila obec k valtickému panství a od roku 1850 náležela valtickému soudnímu okresu a politickému okresu Poysdorf.

Od roku 1920, až dva roky po vzniku Československé republiky, připadl Hlohovec soudnímu okresu břeclavskému, do té doby byl s obcemi Poštorná a Charvatská Nová Ves součástí Dolních Rakous. „*Při sčítání lidu v roce 1930 se k české národnosti hlásilo 1 403 osob z 1 425 obyvatel, z nichž jen několik jednotlivců se za války přihlásilo k německé národnosti. Proto zde po válce nedošlo k tak rozsáhlým konfiskacím a výměně obyvatelstva jako v jiných místech německy mluvícího pohraničí.*“¹⁰

Díky situaci v průběhu 19. století, kdy si původní charvátské obyvatelstvo začínalo přebírat obyčejně obklopujícího slováckého prostředí, nedošlo na sklonku 40. let k odsunu obyvatelstva do vnitrozemí jako např. v charvátském ostrůvku na Drnholecku.

⁴ Historie. In *Hlohovec: oficiální stránky obce* [online]. Hlohovec, © 2015, poslední aktualizace 4. 12. 2015. [cit. 2015-09-22]. Dostupné z: <http://www.hlohovec.cz/informace-o-obci/historie/>

⁵ Informace o obci. In *Hlohovec: oficiální stránky obce* [online]. Hlohovec, © 2015, poslední aktualizace 4. 12. 2015. [cit. 2015-12-15]. Dostupné z: <http://www.hlohovec.cz/informace-o-obci/o-obci/>

⁶ Historie. In *Hlohovec: oficiální stránky obce* [online]. Hlohovec, © 2015, poslední aktualizace 4. 12. 2015. [cit. 2015-09-22]. Dostupné z: <http://www.hlohovec.cz/informace-o-obci/historie/>

⁷ KORDIOVSKÝ, Emil – DANIHELKA, Jiří. *Brána do kraje: Průvodce obcemi okresu Břeclav*. 1. vyd. Mikulov: Regionální muzeum Mikulov, 1999. ISBN 80-85088-08-8.

⁸ Tamtéž, s. 74.

⁹ Tamtéž, s. 74.

¹⁰ Historie. In *Hlohovec: oficiální stránky obce* [online]. Hlohovec, © 2015, poslední aktualizace 4. 12. 2015. [cit. 2015-09-22]. Dostupné z: <http://www.hlohovec.cz/informace-o-obci/historie/>

K politickému okresu Hodonín a soudnímu okresu Břeclav připadla obec po osvobození 21. dubna 1945. Od roku 1949, tedy od vzniku okresu Břeclav, je Hlohovec jeho součástí.

Škola, která se dnes nachází v obci, byla založena roku 1812 a vyučovacím jazykem byla čeština, což se změnilo v roce 1875 a na škole se začalo učit německy. Tato změna nastala i v roce 1938, kdy se 8. října Hlohovec připojil k Velkoněmecké říši a kantoři tak byli nuceni okamžitě začít vyučovat žáky v německém jazyce. Budova školy, která stojí v obci dnes, pochází z roku 1912.¹¹ Je zde však pouze první stupeň a na druhý musí žáci dojíždět do okolních obcí, nejčastěji navštěvují Lednici. Obec je známá svými folklorními zvyklostmi a to slováckými krojovanými hody, které se pořádají dvakrát za rok, nebo také cimbálovou muzikou, která pravidelně zaznívá např. o přehlídce vín.

2.3 Lanžhot

Lanžhot je moravským nejjižnějším městem a spadá do národopisné oblasti Podluží spolu s dalšími obcemi (na Břeclavsku: Hrušky, Kostice, Ladná, Moravská Nová Ves, Moravský Žižkov, Tvrdonice, Týnec, na Hodonínsku: Dolní Bojanovice, Josefov, Lužice, Mikulčice, Nový Poddvorov, Prušánky, Starý Poddvorov).

Katastr města se z větší části nachází v nivě při soutoku řek Dyje a Moravy. Najdeme zde zaplavované lužní lesy, nivní luky i tzv. hrůdy neboli vršky písečných dun. Součástí jsou i např. národní přírodní rezervace Ranšpurk a Cahnov-Soutok. Město leží na jižní státní hranici s Rakouskem a Slovenskem. V Lanžhotě se nachází úplná základní Masarykova škola založená v roce 1924.

Počet obyvatel, po nesčetných vpádech a vypalování vesnice, v 17. století klesl na 66 z původních 77 osídlených domů. Od první půlky 18. století však postupně docházelo k mírnému nárůstu a nejvíce obyvatel bylo zaznamenáno v roce 1961, kdy Lanžhot obývalo 3 996 lidí.¹² Při posledním sčítání 1. 1. 2015 bylo ve městě

¹¹ Historie. In *Hlohovec: oficiální stránky obce* [online]. Hlohovec, © 2015, poslední aktualizace 4. 12. 2015. [cit. 2015-09-22]. Dostupné z: <http://www.hlohovec.cz/informace-o-obci/historie/>

¹² KORDIOVSKÝ, Emil – DANIHELKA, Jiří. *Brána do kraje: Průvodce obcemi okresu Břeclav*. 1. vyd. Mikulov: Regionální muzeum Mikulov, 1999, s. 114–115. ISBN 80-85088-08-8.

zaregistrováno 3690 obyvatel, ze kterých cca ¼ tvoří lidé nad 60 let. Statut města byl Lanžhotu přidělen 27. června 2001.¹³

Jméno zakladatele a dobu vzniku tohoto města bohužel s přesností neznáme, ale již v roce 1131 můžeme zaznamenat alespoň zmínku olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka o původní osadě Strážovice, která ležela v místech dnešního Lanžhota. První záznamy o městečku, tehdy „*Lanczhut oppido*“, máme z roku 1384. V období středověku nesl Lanžhot německý název „*Landshut*“, což znamená „*zemská stráž*“.¹⁴

Od 15. století bylo město majetkem rodu Lichtenštejnů, ale až od 2. pol. 18. století bylo připojeno k břeclavskému panství. „*Poloha Lanžhota na hranici tří zemí – Moravy, Uher a Rakouska – poznamenala také jeho osudy, neboť přes městečko se mnohokrát převalila vojska cizí i domácí, přičemž důsledky pro obyvatele byly nezřídka naprosto stejné.*“¹⁵ Od té doby s výjimkou let 1938–1945, kdy náležel soudnímu a politickému okresu Hodonín, je Lanžhot součástí břeclavského okresu.

Díky nešťastné poloze musel Lanžhot na sklonku 2. světové války ve dnech 5.–11. dubna 1945 čelit krutým bojům, které s sebou nakonec nesly následky v podobě několika desítek zahynulých občanů a dalších asi 300 zraněných.¹⁶ Řada obyvatel také přišla o svůj majetek a byla nucena odejít do pohraničních obcí. Paní Marie Uhrová, jedna z dotazovaných respondentek, vzpomíná na toto období velmi nerada, i přesto, že byla v té době ještě malým dítětem.

Stejně jako Hlohovec i Lanžhot žije dodnes velmi bohatým kulturním životem. Nejvýznamnějším obdobím je bezpochyby půle září, kdy „děvčice“ a „šohaji“ obléknou své nazdobené kroje a oslavují se zbytkem vesnice blahobytem a plodiny, které se za ten rok urodily.

¹³ Současnost. In *Lanžhot: oficiální stránky města* [online]. Lanžhot, © 2015, poslední aktualizace 4. 12. 2015. [cit. 2015-09-27]. Dostupné z: <http://www.lanzhot.cz/o-meste/soucasnost/>

¹⁴ KORDIOVSKÝ, Emil – DANIHELKA, Jiří. *Brána do kraje: Průvodce obcemi okresu Břeclav*. 1. vyd. Mikulov: Regionální muzeum Mikulov, 1999, s. 114. ISBN 80-85088-08-8.

¹⁵ Tamtéž, s. 114.

¹⁶ Tamtéž, s. 115.

2.4 Vzájemné soužití

O pojmenování obyvatel žijících ve městě Břeclav a jejího okolí, tzv. Podlužácích, najdeme první zmínky v archivních dokumentech z období 18. století. Tito Podlužáci byli často ztotožňováni s charvátskými přistěhovalci, z nichž část žila již od 16. století v blízkém sousedství města Břeclavi a osvojovali si tak způsob života českého národa.¹⁷

„Starší literatura pojmenovává někdy Charváty lidově, ba spíš posměšně jako Króboty (z německého Kroaten=Chorvaté), a s Podlužáky je směšuje pravděpodobně proto, že sousední jihomoravští i dolnorakouští Němci nečinili rozdílu mezi svými slovanskými sousedy v oblastech zasažených charvátskou kolonizací.“¹⁸

Podle Richarda Jeřábka¹⁹, českého etnologa a pedagoga, tvořili obyvatelé charvátských obcí (Hlohovec, Poštorná, Charvátská Nová Ves) nejsevernější výspu těch Charvátů. Ti opouštěli svou zpustošenou vlast tureckými nájezdy v průběhu 16. století a kolonizovali některé oblasti slovensko-moravské-rakouského a maďarsko-rakouského pohraničí.

R. Jeřábek dodává, že: *„Podle archivních pramenů, jichž zatím nejvíce shromáždil historik František Dostál, bylo ovšem Podluží v první polovině 18. století chápáno jako mnohem rozsáhlejší oblast a ještě v roce 1782 se do ní počítalo 70 obcí.“²⁰* Od konce 19. století se v národopisném pojmenování ustálilo pojetí Podluží a představuje území mezi soutokem Dyje s Moravou a mezi městy Břeclav a Hodonín.

O původu charvátské kultury, která jižní Moravu kolonizovala od 16.–18. století bohužel nemáme přesné informace. Existují jen domněnky, které poukazují na souvislost některých příjmení obyvatel, např. rod Slunjských (Slunských) na Mikulovsku, díky které bychom mohli tvrdit, že předkové přistěhovalců pocházeli z oblasti východního úpatí pohoří Mala Kapela s centrem ve městě Slunj.

Richard Jeřábek zdůrazňuje to, že: *„Charvátští autoři zvažují – jenže bez jakékoliv opory – možnost zahrnout do této původní vlasti přesídlenců koridor směřující od horního*

¹⁷ JEŘÁBEK, Richard. Břeclav a Podluží. In KORDIOVSKÝ, Emil – KLANICOVÁ, Evženie. *město Břeclav*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost Brno, 2001, s. 407–414. ISBN 80-7275-025-9.

¹⁸ Tamtéž, s. 407.

¹⁹ Tamtéž, s. 407.

²⁰ Tamtéž, s. 408.

*toku řeky Kupy přes tzv. Gorski Kotar až ke Kvarnerskému zálivu Jaderského moře. Nic z těchto předpokladů bohužel nebylo dosud potvrzeno historickými prameny.*²¹

²¹ JEŘÁBEK, Richard. Břeclav a Podluží. In KORDIOVSKÝ, Emil – KLANICOVÁ, Evženie. *město Břeclav*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost Brno, 2001, s. 408. ISBN 80-7275-025-9.

3 Sociolingvistická charakteristika respondentů

V této kapitole bych chtěla představit respondenty, se kterými jsem pracovala za účelem zachycení nářečí na Břeclavsku v neřízeném soukromém rozhovoru. V publikaci *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí* autoři charakterizují čistě soukromou komunikaci v situacích rodinného a přátelského styku, jako neformální: „mluvčí nemusí příliš dbát o dodržování jazykových a společenských norem, komunikace je uvolněná z hlediska verbálního i neverbálního chování, důležitější než forma je vyjádřený obsah, takže je možná neúplná verbalizace, důležité jsou cíle a vzájemné pochopení vedoucí k operativnímu jednání či společné relaxaci.“²²

Její průběh popisují následovně: „Soukromá komunikace probíhá v neveřejných podmínkách, které umožňují uvolněné chování mluvčího, včetně chování řečového, za okolností, které jsou příznivé pro osobní styk mluvčích, a v atmosféře, která není narušovaná příkazy, zákazy, ...“²³ Podstatná je zde nepřipravenost, improvizovanost a velmi častý vliv momentální komunikační situace.

Rozhovor v rámci mého výzkumu byl veden podobou dialogu, ale nechala jsem respondenty spíše komunikovat mezi sebou a případně jsem sama pokládala dotazy. S přihlédnutím k výše uvedené definici si tedy dovoluji konstatovat, že záměr neřízeného a soukromého rozhovoru byl při přípravě této práce naprosto splněn.

3.1 Lanžhot

Mými respondentkami (mluvčí A, mluvčí B) z této části Břeclavska jsou paní Marie Uhrová a Jiřina Janulíková. Mluvčí C je paní Ludmila Darmovzalová, má babička, která vyrůstala v obci Týnec, jež leží vedle města Lanžhot – obec také spadá do části Podluží.

Chtěla bych zdůraznit, že se do rozhovoru snažila zasahovat jen okrajově, coby „spojovatelka“ mezi mnou, explorátorem, a mluvčími A a B. Všechny tři zastupují nejstarší generaci, a jelikož jsme se s paní Uhrovou a paní Janulíkovou viděly poprvé,

²² ČMEJRKOVÁ, Světlá – HOFFMANNOVÁ, Jana, eds. *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia, 2011, s. 67. ISBN 978-80-200-1970-7.

²³ Tamtéž, s. 67.

chtěla jsem, aby atmosféra byla opravdu uvolněná a respondentky se tak mohly mezi sebou v klidu bavit. Repliky mluvčí C jsem do svých výsledků výzkumů nezařazovala.

Paní Janulíkové, mluvčí A, je 72 let a žije celý svůj život v Lanžhotě. Navštěvovala základní školu v Lanžhotě (dnes Masarykova základní škola) a 25 let pracovala na břeclavské pile. Před důchodem se živila jako uklízečka, nyní je babičkou několika vnoučat. Spolu s paní Uhrovou zpívá v kostelním sboru.

Paní Uhrové, mluvčí B, je 77 let a také v Lanžhotě žije od narození. Rovněž navštěvovala tamní základní školu, ale díky finanční situaci si nemohla dovolit ve studiu pokračovat. Pracovala jako operátorka u Českých drah. Živila se také jako „maléřečka“. Lidové motivy malovala na talířky, mašle i na tzv. „žudro“, což jsou ozdobné vchody u dveří domů a sklepů. Poté také pracovala na břeclavské pile jako dělnice. Dnes je již v důchodu. Obě respondentky jsou živoucím důkazem podlužáckého nářečí a tradic.

3.2 Hlohovec

Mými respondenty z obce Hlohovec byli jedni z nejstarších a stále aktivních obyvatel, rodina Vlašicových. Paní Kateřina a pan Karel jsou manželé v důchodu a společně stále obhospodařují svůj vinohrad. Paní Kateřině, mluvčí A, je 74 let a v Hlohovci plní funkci kronikářky. Vystudovala Obchodní akademii v Břeclavi a v Hlohovci žije od narození.

Panu Karlovi, mluvčí B, je 78 let a je jediný z našich respondentů vysokoškolsky vzdělaný, což se na jeho mluvě projevuje jen částečně, zvláště v posledních monologických replikách. Vystudoval zemědělství na Vysoké škole zemědělské v Brně. Od narození bydlí nepřetržitě v Hlohovci, tudíž tlak vysokoškolského života na něj nebyl příliš velký a za prací se nikam nestěhoval. V obci je hlavně známý díky svému vínu, se kterým sbírá úspěchy a ocenění po celé republice. Oba manželé byli zaměstnáni v místním JZD.

Třetím respondentem, mluvčí C, je pan Josef Vlašic, bratr pana Karla – je mu 76 let. Rovněž, jako paní Kateřina, má vystudovanou Obchodní akademii v Břeclavi a v mládí vykonával zaměstnání úředníka v bance. Nyní působí v Hlohovci jako kostelník.

Mluvčí D plní stejnou funkci v konverzaci jako Ludmila Darmovzalová v prvním rozhovoru. Je jí má matka, Blanka Darmovzalová, která se mi taktéž snažila pomoci

s navázáním konverzace a větší uvolněností celého rozhovoru. Její repliky jsem do výsledků zkoumání nezařadila.

4 Úvod do dialektologie

Za hlavního představitele jazyka bývá pokládán spisovný jazyk, ten funguje jako mluvený nebo psaný, dialekt je spíše mluvený. Marie Krčmová, česká lingvistka a bohemistka, ve své práci *Tradiční nářečí v současnosti* potvrzuje a různými příklady ilustruje, že „Česká jazykověda věnuje pozornost nářečnímu rozrůznění českého národního jazyka již od první poloviny minulého století.“²⁴ Zároveň dodává, že v dřívější době byl dialekt typický (stejně jako dnes) spíše pro obyvatelstvo venkova a poněkud jinak se dřív hodnotila funkce dialektu: existovalo něco jako okouzlení „čistotou“ dialektu. Hned vzápětí ovšem zmiňuje jiný extrém v hodnocení, který můžeme registrovat již od začátku 20. století, tj. kdy se nám naopak dialekt prezentuje jako mluva menšiny, někdy až jazyk lidí nevzdělaných, odtržených od rozvoje moderního společenského života.²⁵

„Tradiční nářečí vykryštovala v našem jazyku v období feudální rozdrobenosti. Plná diferenciace nářečí na úroveň mikrodialektů – jednotlivých drobných nářečí – se vyvinula na venkově, neboť je spojena s uzavřenými komunikačními možnostmi a potřebami lidí v daném teritoriu.“²⁶ Jan Chloupek definuje dialekt jako „relativně stabilizovanou strukturu bez vnitřní variability“²⁷, což znamená, že za základní vlastnost dialektu považuje jeho neměnnost, což samozřejmě v dnešní době lze jen stěží tvrdit, ale původní charakter nářečí tu je, dle mého názoru, patrný.

Krčmová definuje dialekt jako: „...útvár národního jazyka, který je na rozdíl od jazyka spisovného funkčně omezený; ustálil se a funguje jako nástroj běžné denní komunikace mezi lidmi, kteří jsou si blízcí. (...) Monofunkčnost dialektu (na rozdíl od polyfunkčnosti jazyka spisovného) přitom neznamená nefunkčnost: dialekt má v dnešním vyjadřování člověka své místo: je však jiné než před lety, kdy byla u velké části populace jediným

²⁴ KRČMOVÁ, Marie. *Tradiční nářečí v současnosti* [online]. Brno, 1988, s. 85. [cit. 2015-11-7]. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/101629/A_Linguistica_36-1988-1_14.pdf?sequence=1

²⁵ Tamtéž, s. 85.

²⁶ Tamtéž, s. 86.

²⁷ CHLOUPEK, Jan. *Aspekty dialektu*. 1. vyd. Brno: Universita J. E. Purkyně v Brně, 1971, s. 28. ISBN 55-980-71.

*komunikačním okruhem běžná soukromá komunikace a potřeba vyjadřovat se jinak, než odpovídalo soukromé sféře (dialektem), neexistovala.*²⁸

4.1 Nářečí na Břeclavsku

František Svěrák, autor četných vědeckých publikací a učebnic českého jazyka, ve své práci *Nářečí na Břeclavsku a v dolním Pomoraví* rozděluje ještě samotný breclavský okres na čtyři části. Jejím vlastní Podluží, pod které spadá město Břeclav (Stará Břeclav), Ldná, Lanžhot, Kostice, Tvrdonice, Týnec a Hrušky a poté obce s částečnou charvátskou kolonizací Charvátská Nová Ves, Poštorná a Hlohovec. Nás tedy budou zajímat právě tyto dvě části. Svěrák ještě přidává obce Lednice a Valtice, které se nacházejí kousek od Hlohovce, a obce z okresu hodonínského, což je např. Moravská Nová Ves, Lužice, Mikulčice, Hodonín, Ratíškovice, Svatobořice-Mistřín atd.

Hlohovec i Lanžhot spadají do nářeční skupiny východomoravské, dříve jinak nazývané moravskoslovenské, která se rozprostírá podél východních hranic České republiky. Východomoravská nářeční skupina se dále rozděluje na jižní (slováckou) podskupinu, severní (valašskou) podskupinu, západní okrajové úseky a kopaničářské nářečí.²⁹

V následujících odstavcích bych si dovolila vyzdvihnout dva výrazné jazykové jevy, které se v místech zkoumání vyskytují. Prvním je neexistence *ř*, což je výrazný jev vyskytující se v obci Hlohovec

Neexistence *ř* je příznačná pro všechna kopaničářská nářečí (přibližně 20 obcí a osad rozkládající se podél moravsko-slovenské hranice), která jsou si velmi blízká s těmi slovenskými, což je právě příčinou zachování hlásky *r*, které je v těchto pozicích pro slovenštinu typické. Kromě této oblasti se *ř* nevyslovuje ještě ve čtyřech obcích na Břeclavsku – jsou to obce Poštorná, Charvátská Nová Ves, Valtice a Hlohovec.

²⁸ KRČMOVÁ, Marie. *Tradiční nářečí v současnosti* [online]. Brno, 1988, s. 86. [cit. 2015-11-7]. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/101629/A_Linguistica_36-1988-1_14.pdf?sequence=1

²⁹ SVĚRÁK, František. *Nářečí na Břeclavsku a v dolním Pomoraví*. Brno: Universita J. E. Purkyně v Brně, 1966, s. 7. ISBN 55-045-66.

Zvláště v Hlohovci se tato nerealizovaná hlásková změna stále drží, v ostatních obcích už tomu tak není, důvodem může být kratší vzdálenost od Břeclavi a tudíž větší vliv podlužáckého nářečí. Tento stav je zřejmě zakořeněný v 16. století, kdy právě tyto čtyři obce byly kolonizovány Charváty. V Chorvatsku, Srbsku, Bosně a Hercegovině se mluví jazyky a dialekty, které ve své zvukové rovině nemají souhlásky *d'*, *t'*, *h* ani *ř*. Srbština a chorvatština si jsou s češtinou velmi podobné, ale v jistých bodech se odlišují, např. psané *di*, *ti*, *ni* se vždy vyslovuje tvrdě: *dy*, *ty*, *ny* a v pravopise se nerozlišuje mezi *i/y*: existuje zde jen měkké *i* (srov. chorvatské *biti* – české *být*).

Druhým výrazným jazykovým jevem je podlužácké tzv. obalované *l* – *u*, které můžeme zaregistrovat v nahraných rozhovorech s respondentkami z Lanžhota. „V dnešním jazyce se vyskytají celkem tři varianty *l*-ové: tzv. *l* střední označované *l*; *l* měkké, označované *l'*, a *l* tvrdé nebo velární, označované *l*.“³⁰ Člověk mluvící nářečím většinou používá kombinaci dvou z těchto tří fonémů: *l* nebo *l'*; *l'* nebo *l*; *l* nebo *l*. Nejčastěji bývá jedna z dvojic specifická pro větší nářeční oblast. Ve většině nářečí však bývá s jistotou používáno jedno *l*, a to *l* střední (*chvála*, *louka*, *lomiři*, *lov*, *líko* atd.).

Dle *Historické mluvnice jazyka českého*: „V některých nářečích vyslovuje se *l* jako *u*, např. *pěku* – *pekł*, nebo je hláska „mezi *u* a *v*“, tedy = *u*, např. *buato* – *blato*, *mídvo* – *mídlo*. Na Moravě říkají této výslovnosti *obalování*.“³¹ Toto obalované *l* je velmi specifické pro oblast Podluží, konkrétněji tedy lanžhotské nářečí, ale jak již bylo zmíněno, jev se vyskytuje po celém území Moravy a dokonce i v některých českých nářečích. Ono *u* jako varianta fonému *u* je doloženo v rámci vývoje souhláskového systému asi v 15. století. Záměnu *u* za *l* můžeme najít ve slovenštině, např. *chuadni*, *dau*, *biu*, *videu*, *sunko* atd. a také v polštině: *ławka* (*uafka*) čes. *lavice*.³²

Bohemista František Trávníček vysvětluje vznik obalovaného *l* z pračeského (v jeho publikaci z roku 1935³³ uváděno jako „pračeskoslovenského“) *l* zadopatrového, při jehož artikulaci se jazyk stáhne dozadu jako při *u*.

³⁰ TRÁVNÍČEK, František. *Historická mluvnice československá: úvod, hláskosloví a tvarosloví*. Praha: Melantrich, 1935, s. 132.

³¹ GEBAUER, Jan. *Historická mluvnice jazyka českého*. 2., doplněné vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 364. ISBN 21-052-63.

³² *Lingea on-line slovník polsko-český*. Copyright © 2015 Lingea s.r.o. [cit. 2015-12-06]. Dostupné z: <http://slovniky.lingea.cz/Polsko-cesky/u%C5%82askawienie?>

³³ TRÁVNÍČEK, František. *Historická mluvnice československá: úvod, hláskosloví a tvarosloví*. Praha: Melantrich, 1935, s. 133.

Podrobněji ten jev vysvětluje následovně: „Rozdíl je ten, že při *l* okraje jazyka nejsou přitištěny k zubům a k patru jako při *u* a že při *u* špička jazyka netvoří závěr jako při *l*. Nastrojení zadního hřbetu jazyka při *l* způsobilo asi mírné zaokrouhlení rtů jako při zadopatrových samohláskách *o* *u*. Za takového nastrojení mluvidel snadno vznikalo *u* z *l*, a to zánikem apikálního závěru a malým zvýšením okrajů zadního jazyka. Tato změna, zvaná obalování nebo obalkování, je v historickém čsl. jazyce velmi hojná a svědčí právě o velární povaze pčsl. *l*...“³⁴

Obalování se nevyskytuje ve všech slovech, které obsahují hlásku *l*. Nejčastěji je to u *l*-ového participia: *brau*_˘, *nosiu*_˘, *křičau*_˘ atd., kde *u* splynulo s předcházejícím vokálem v diftong. Ovšem týká se to pouze singuláru, v plurálu zůstává původní: *bili*, *dělali*, *řezali*, *vařili* atd. Dále se vyskytuje v podstatných jménech za *l*: *u*_˘ *opata*, *žutí*, *úka*.

³⁴ TRÁVNÍČEK, František. *Historická mluvnice československá: úvod, hláskosloví a tvarosloví*. Praha: Melantrich, 1935, s. 133.

5 Rovina fonologická

5.1 Samohlásky

- Samohlásky jsou dlouhé i krátké: *i, e, a, o, u – í, é, á, ó, ú* (*y/ý* splývá s *i/í* v jeden foném: *stříbra, takových, dřevjeníma, německíma...*)
- Ke krácení dlouhých samohlásek dochází např. v těchto slovech: *žadné, tata, zároveň, nepíjavam, s nama, s vama* atd. Ke dloužení samohlásek dochází nejčastěji před souhláskou *l*: *hledál, nechála, mosél, došél, žeňil, predesílál, škólka* apod. Dále můžeme zaregistrovat dloužení samohlásky *o* před *j* a *ň*: *trójki, vójta, nastrójit, dójdíte, stójím, zvóňi, hóňit* apod. a dále v ojedinělých případech, jako např.: *vézla, včera, listopád, onkológiju, dóm, betónoví* atd.

DLOUŽENÍ / KRÁCENÍ SAMOHLÁSEK	
dloužení	krácení
55 %	45 %

V rozhovoru byl tento jev velmi vyvážený a docházelo jak ke dloužení, např.: *hodín, večer, dóm, betónoví* atd., tak rovněž ke krácení samohlásek: *biť, rikám, vipit, tata, naša, vaša* atd.

- Hlásková změna, ke které ve východomoravském nářečí nedošlo, je přehláska $A > \text{Ě}$ (IE) z 12. století. Najdeme ji jak u podstatných jmen: *odpou_ edňa, kapelňica, večera, duša, mša, televiza, hraňica*, tak i u přídavných jmen: *najstarší, najhorší, lahkí, ťažkí*, a také u sloves: *stavjat, ležat, držat, bečat*.
- Za pračeské *ě* je po retnicích mimo *m* v krátkých slabikách veskrze *je*: *běhat, kvjet, ču_ ovjek, bjež, dvje, kerchovje, visvjedčeňá*. Po *m* se změnilo *je* v *ě* nejčastěji v zájmenu *+ně* (*mňe*) nebo např.: *mňesto, umňet, mňesíc*. Po ostatních souhláskách nastala změna $\text{ě} > e$: *beseda, seno, sem, dřevo, řezat, řepa* atd. Pračeské *ie* se změnilo v *í*: *dířka, hřích, zmínka, křítko* apod.

- Neprovedla se zde ani přehláska U > I z druhé čtvrtiny 14. století, kdy byla doložena, např.: *ludé, čut, břuch, malučka, chvílu, líbat, slúbit* atd. Původní pračeské 'u' zůstalo tedy zachované, ale můžeme narazit i na tvary s *i*, např.: *líbit sa, plíce*. K této přehlásce docházelo v rozhovoru ojediněle.
- Další neprovedenou změnou, jejíž zachovaná samohláska je ve východomoravském nářečí hojně používána, je diftongizace Ú > OU z 15. století, např.: *prúd, kúsek, súd, hlúpi, strúhat, sednúť, rozlúčit, dlúho, dúle* atd.

DIFTONGIZACE Ú > OU	
<i>ú</i>	<i>ou</i>
39 %	61 %

Výsledek nám říká, že se samohláska *ú* v kořenech slov stále drží, ale častěji už uslyšíme tvar s diftongem *ou* (např. *souvislosti, soudruzi, poušťeli*).

- Okrajově se zvláště v obci Hlohovec stále používá *ie* namísto monoftongizovaného *i*. Změna se provedla v 15. století. Je tomu tak i z důvodu tlaku slovenského jazyka: *viac, viem, viekrát*.
- Zachovala se také samohláska *é*, která se v ostatních nářečí v období 15.–16. století užila na *i*. Toto *é* nalezneme v podstatných jménech: *chlév, ludé, mléko, cukrové, polévka* apod., a také u sloves: *přesléct, zahlédeu, říct* atd. Výrazy s hláskou *i* se v textu objevily pouze v několika případech: *říct, mojího*.

ÚŽENÍ É > Í (I)	
<i>é</i>	<i>í</i>
81 %	19 %

Výpočty dávají jasně najevo, že *i* se v kořenech slov ve východomoravském nářečí neujalo.

- U přídavných jmen v nominativu rodu středního je zachován spisovný tvarotvorný formant *é*: *dobré, háklivé, protichůdné, celé, vinařské, zajímavé, zdegenerované, netipické* atd. V nahrávkách se jiné koncovky nevyskytovaly.
- Ke změně AJ > EJ z 15.–16. století taktéž ve východomoravském nářečí nedošlo. Zachované *aj* se měnilo vlivem tvrdé i měkké souhlásky na *ej* např. v těchto slovech: *najlepší, najstarší, dočkaj, neříkaj, poslouchaj, nenadávaj* atd.

ZMĚNA AJ > EJ	
<i>aj</i>	<i>ej</i>
83 %	17 %

Poměr procent naznačuje dominanci hláskové dvojice *aj* (např. *daj/dej, doprovázají/doprovázejí*).

- Pračeská hláska *ó* se změnila ve většině případů: *stúu, víz, níž, hrúza* atd. Změna se neprovedla jen u některých koncovek (*chu, apom, hadom* atd.) a také u slovesa *moset*. V rozhovoru můžeme zaznamenat nářeční tvar tohoto slovesa několikrát. Jeho tvary jsou: *mosél, može, mosá* atd. Z tabulky se můžeme dozvědět, že v promluvách respondentů byl použit i spisovný tvar *muset*, ale v mnohem menší míře než tvar nespisovný.

MOSET / MUSET	
<i>moset</i>	<i>muset</i>
30 %	70 %

5.2 Souhlásky

- Měkké hlásky *t'* a *d'* se v některých případech depalatalizují: *ti* (ukazovací zájmeno „ty“ v plurálu), *tich* („těch“), *tim* („těm“), *+dit* („vždyt“), *negde* („někde“), *nejak* („nějak“) atd. a v dalších případech naopak měknou: *počítat', zdokonalit', keť*

(„když“), *otkát'* („odkud“) apod. Vyskytovat se může také změkčená varianta hlásky *n* a to např. ve slovech: *deň, tídeň, sklárňách, prolíňá, haňbit sa, poštorňe* atd.

MĚKČENÍ / TVRDNUTÍ SOUHLÁSEK	
měkké souhlásky	tvrdé souhlásky
35 %	65 %

Výpočty jsem porovnala a díky výsledným číslům je zjevné, že mluvčí vyslovovali spíše tvrdé varianty a to zvláště v ukazovacích zájmenech. K měkčení nejčastěji docházelo ve slovesech: *zdokonalit', počítat', prolíňá, haňbit*.

- V pár případech si můžeme v rozhovoru všimnout hláskové změny DJ > Z a TJ > C. K tomuto měkčení konsonantů následující hláskou *j* došlo při odštěpení praslovanštiny od indoevropštiny asi v 7. století. V nářečí tak zůstává hláska *d'* a *t'*: *poseďeňí/posezeňí, skrát'eni/skrácení*.
- Během 15. století se provedlo zjednodušení dvojice samohlásek ŠČ > ŠŤ, ke kterému v některých oblastech východomoravského nářečí nedošlo, obzvláště v obci Hlohovec: *+ešče, návščeva, ščastňí, púščali* apod.
- Ve východomoravském nářečí se od běžného výskytu tvrdého a netvrdého *l/l* (s občasným palatalizovaným *l'*) odlišuje od tvrdého *l* ještě tzv. obalované *l*. Je to varianta fonému *u*, která se vyslovuje jako *u_̣*. Tato změna byla doložena asi v 15. století. Tzv. obalované *l* se vyskytuje v kořeni slova: *hu_̣ava* („hlava“), *hu_̣pí* („hloupý“), *stú* („stůl“), *chu_̣apečci* („chlapečci“), *odpou_̣edňa* („odpoledne“), *su_̣opat* („slopat“, tj. „hltavě pít“), a také nahrazuje koncové *l* v singuláru I-ového participia: *védu_̣* („védl“), *zebrau_̣o* („zebralo“), *biu_̣o* („bylo“). V plurálu přičestí minulého se však nevyslovuje: *mňeli, potkali, d'eu_̣ali, našli* apod.

OBALOVANÉ L	
nespisovně	spisovně
21 %	79 %

Tuto změnu jsem sledovala pouze u mluvčích z Lanžhota. Procenta poukazují na to, že se jev v dnešní době vyskytuje v menší míře (např. *chu_apec*, *urústu_í*, *paveu_*). Je nutné dodat, že jsem do výsledků nezařazovala tvary plurálu l-ového participia. Obalované *l* se nejvíce vyskytovalo v singuláru l-ového participia a méně frekventované bylo *l* v kořeni slov.

- Změna, která se (bereme-li v úvahu obce, ze kterých pocházeli naši respondenti) neuskutečnila jen v obci Hlohovec, je vznik ř. V důsledku chorvatské kolonizace v 16. století se zachovalo původní chorvatské *r* např.: *říkat*, *stareček*, *presléct*, *breclav*, *štiri*, *bakalár*, *farár*, *pred* atd.

Dovolím si zde vyjmout pár vět z rozhovoru pro názornou ukázkou:

„... *vspomňel na to že keť +sem narukoval na vojnu do strí:bra...*“

„... *že mi nerozumí já říkám víš co...*“

„...*ale predesílál že nigdá sem sa nebil...*“

„...*a lebo další príklad co mi zas napadol...*“

NEEXISTENCE Ř	
<i>r</i>	<i>ř</i>
84 %	16 %

Jazykový jev je tedy v Hlohovci stále aktuální a původní hláska *r* se vyslovuje namísto *ř* ve většině slov (např. *říkat'*, *predstavit si*, *štiri*, *tré*).

- Konsonant *ř* se v některých slovech změnil na *ž*: *žebro*, *žebřina*, *židu_*o.
- Za pračeské obouretné *v* je dnes jen retozubné *v*: *vráta*, *vajičko*, *velikí*, *vařit* apod. Jen velmi ojediněle se *v* změnilo na *b*: *klebeti*, *klebetníca*, *brabec*, *břešcat* atd.

Ve slovech – vousy, vousáč, vousatý se *v* nahrazuje konsonantem *f*: *fúsa, fúsáč, fúsati* atd.

- Ve slovech *pléskat, plésknút, pleskat* je konsonant *p* onomatopoického rázu, stejně jako *k*, např.: *škrknút, škrkat*.
- Pračeská hláska *k* se většinou zachovala: *ku_ obúk, pjekní, klebeti*, ale změnila se v *ch* ve slovech: *opu_ áchnout, schu_ opki* atd. Stejný princip platí i v opačném případě, kdy *ch* zůstalo vesměs beze změny, ale u slov: *skovat, křen, křúpat, skřipka* se *ch* změnilo na *k*.
- U seskupení vokál + vokál, tedy dvě samohlásky obsaženy v jednom slově (pokud není první z nich *i*) se nejčastěji vyslovuje různoslabičně s přechodem volným: *naopak, zaučit, doopravdy, neumí, neotváraj* atd. Někdy se realizuje dvouslabičná výslovnost *au* ve slově: *pauz, pau_ z, paučina, paúk* atd. Pokud dvojice vokálů začíná hláskou *i*, následuje vždy hiátové *j*: *kornelijus, onkológija, istrije* („Istrie“), *komedijant* atd. V případě, kdy se vokály objeví na švu dvou slov, výslovnost je volná, např. „...sinové a +ceri...“ // „...+sme nenašli ale malinkoviča...“ // „...přeju abi sas...“ // „...mñeu_ a +sem druhú operaci a uš +sem...“. Dochází také ke splývání hlásek, např. *ná* („no a“), *nále* („no ale“).
- U seskupení konsonant + vokál se na švu složených slov vyslovuje vokál vždy bez rázu: *najupřímnější, najobičajnější* atd. Na švu dvou slov se rovněž ráz nerealizuje a neznělé konsonanty se mění na znělé: *tag aspoň, +šag oňi, ad' ide* atd. Bez rázu jsou i předložková spojení: *g almárce, g Anči, g Uhrom* atd.
- U seskupení konsonant + konsonant dochází k asimilaci znělosti v jednom slově i na rozhraní dvou slov. Hlásky *K > G*: *g vod'e, tag vid'íš, g vůli vám* apod., u samostatných slov: *gdiž, ñigdá, tagže, ñigdo* atd. K této asimilaci znělosti docházelo v konverzaci nejčastěji.
- Konsonant *v* se po hláskách *k, t, s, š, ch* mění na *f*: *rosficovat, sfíčki, chfálit, kfítko, mrkfa* atd. Před osobním zájmenem *vám* zůstává předložka *k* beze změny, nebo asimiluje následující konsonant *v*: *k vám/k fám*. Může se ale stát, že asimilace před *v* nenastane: „...+šag vám to dám...“ // „...jag vás to mohlo napadnúť...“.
- Souhláska *ř* se před neznělou souhláskou stává rovněž neznělou, např.: *hrnčířskej, vinařské, vjeřte, rosparťe* atd. Na rozhraní dvou slov zůstává znělé *ř* a mění předcházející neznělou souhlásku v souhlásku znělou: *tag říkajú, g řezníkovi, nanoz řepi* atd.

- Asimilace znělosti proběhla u předpony S > Z: *zebrau_o, zešli, zejdeme, zedřete, zešu_o, zhod'it, zbíhali, +zme, zžili, dozt.*
- Znělostní asimilaci ještě najdeme u hlásek T > D (spíše jen v Hlohovci): *pret* („před“), Š > Č: *štvrtek* („čtvrtek“), Ž > Š: *aš* („až“), *gdiš* („když“), *bošku* („Božku“/ „Boženu“), *uš* („už“) atd.
- Ve slovech, které začínají dvojicí hlásek *sk*, se může dnes objevovat varianta *šk*: *škraň, škreček, škřípat* atd., nebo ve slově: *šmidec, šupka*.
- Pračeské *z*, které vzniklo z psl. *dj* se změnilo na dnešní *z*: *meza, saza, pouklúzat, probúzat, zavazat, cuzí/cizí* ojediněle se *z* zachovalo ve slově *jez*.
- Dále dochází k sesouvání, kde dvě stejné souhlásky téhož slova splývají zpravidla ve výslovnosti v jednu souhlásku, např. *Ana, kameňi, vini, mňakí* atd. Ke splývání dochází i na švu dvou slov, např. *oteho, potím, nadomem* atd. Tento jev můžeme pozorovat u skupin hlásek: *tt', dt', dd' a td'*, zde se první souhláska připodobňuje změkčenému tvaru té následující a mohou splývat uvnitř slov i na rozhraní slov, např.: *od'elit, od'e_uat, pjet'isíc* a při rychlém tempu řeči se mohou i hlásky zcela překrývat: *pote* („pojd'te“), *nechote sem, nevote ho sem* atd.
- Ve východomoravském nářečí často dochází k zániku a zjednodušení hlásek. Elize *j* na začátku slova: *+íst', +istí, +sme, + si, +enom, +méno* atd. V rozhovoru patřil tento jev k nejméně frekventovanějším.

ELIZE J	
nepisovně	spisovně
96 %	4 %

- Souhlásky *v* se nerealizuje ve spojení *však*: *+šag*.

ELIZE V	
<i>+šak / +šag</i>	<i>však</i>
100 %	0 %

Konsonant *v* se tedy ve slově *však* v pořizovaných nahrávkách nevyslovil ani jednou a zájmeno *který* se s hláskou *t* objevil v textu pouze jedenkrát.

- V Lanžhotě i v Hlohovci je stejně typická elize *h* v názvech obou míst: *+lohove*„ *+lohoveckí*, *lanž+ot*, *lanž+ockí* (u *anž+ockí*).

Zde si opět dovolím názornou ukázkou z rozhovorů:

„... *já +sem začal po +lohofski ten metr dvacet viskakoval...*“

„... *místo já abich ťa naučil česki tag já mluvím v praze po +lohovski...*“

„... *kebi +ste bil +lohofčan mluťte si po +lohofski...*“

- Dále dochází ke zjednodušení u těchto dvojic: *gd*, *hd* > *d*: *dibi*, *diž*, *dovíco* atd.; *žd* > *d*: *dicki*, *diť*; *dn* > *n*: *neskáj*; *jd'* > *d'*: *pod'*; *kt* > *k*: *kerí*; *čt* > *št*: *štiri*, *štvrtí*, *štvrtek* apod.; *ct* > *st*: *jedenást*, *dvanást*.

5.3 Přízvuk

Přízvuk je ve východomoravském nářečí výdechový, neboli dynamický. Podobá se vesměs přízvuku, který se používá ve spisovném jazyce a většině dalších českých nářečí. Hlavní přízvuk je tedy zpravidla realizován na první (začáteční) slabice. U trojslabičných a víceslabičných slov je vedle hlavního přízvuku ještě přízvuk vedlejší, který je na každé liché slabice (počítáno od začátku slova).³⁵

Předložky jednoslabičné, např. *na*, *za*, *pot*, *u* atd. tvoří samostatnou výdechovou jednotku a mají hlavní přízvuk. Toto pravidlo neplatí u předložek *skrz* a *krom*, které mají přízvuk vedlejší. Nepřízvukné tvary zájmenné: *ňe*, *si*, *ťa*, *sa*, *ho*, *ťi* v kombinaci s předcházejícím slovem tvoří výdechovou jednotku, např.: *'daj ňe*, *'vzau si*, *'mluťte si*, *'vezmu ťa*, *'ďivaj sa*, *'dal sa* atd. Stejně tomu tak je i u tvarů pomocného slovesa *být*, např.: *'došeu bich*, *'chceli bi*, *'přidáu bi* atd.

Při plynulé řeči se ve větné souvislosti ztrácí vedlejší přízvuk, který je realizován na konci slova, před hlavním přízvukem slova následujícího: *'františek 'mňeli*, *'okopávání*

³⁵ SVĚRÁK, František. *Nářečí na Břeclavsku a v dolním Pomoraví*. Brno: Universita J. E. Purkyně v Brně, 1966, s. 36-37. ISBN 55-045-66.

začau_o, 'stareček bili atd. Všechna jednoslabičná slova (vyjma již zmiňovaných jednoslabičných předložek) se ve větné souvislosti přiklánějí k následujícím jednoslabičným i víceslabičným slovům, které vlastní hlavní přízvuk, a tak samotná slova jednoslabičná dostávají přízvuk vedlejší: *náš 'sin, váš 'manžel, můj 'vnuk* atd. Pokud je však druhé slovo méně důležité, hlavní přízvuk se dostává na první slovo a to druhé se k němu přiklání: *'pod' uš, 'znám ho, 'bješ tam* atd.

Slova dvojslabičná bývají nepřízvučná, pokud tvoří významovou jednotku: *naša 'mamka, naša 'dana, vaša 'vjec, jejich 'potomci, +ešče 'čilejší* atd. Pokud chce člověk slovo zdůraznit, zesílí hlavní přízvuk: „... 'he abi 'ta napadlo...“ // „...tome si 'blbí nebo co...“ // „...ja 'ta 'plěš'ím...“. Další variantou je celkové náladové a citové zabarvení, kde se hlavní přízvuk přesouvá uvnitř slova: *ču 'ješ!, di 'váj sa!, no vi 'd'iš!*.

6 Rovina morfologická

6.1 Podstatná jména

- V důsledku nerealizované přehlásky A > Ě se stírá rozdíl mezi tvrdým a měkkým skloňováním: *potoka – noža, chlapa – chlapca, žena – večera* atd. Podstatná jména, která se dnes shodně skloňují podle vzoru „muž“, „stroj“ a „moře“, mají ve východomoravském nářečí koncovky navazující na staročeské jo-kmeny, např.: *muža, sedl+ca* („Sedlece“), *malinkoviča* („Malinkoviče“), *otca* atd. Spisovný tvar se samohláskou *e* byl pouze ve slovech: (*s pozdravením*) *pokoje, do konce, dokonce*.
- V dat. a lok. pl. rodu mužského a středního se vyskytuje koncovka *-om* a *-och*: *muzikantontom, d'etom, stárkom, hrobom, chlapoch, kovároch, mňestoch* atd.
- Podstatná jména, která se dnes veskrze skloňují podle vzoru „růže“, mají deklinační koncovky staročeských ja-kmenů vzor „duša“. Pouze genitiv plurálu je zakončen i-kmenovou koncovkou. Např.: *sukňa, ledňica* („Lednice“), *onkológiju, máju, nedělu, mšu* apod.
- V gen. sg. rodu středního podle vzoru „stavení“ je koncovka *-á* např. u slov: *učeňá, visvjedčeňá, verbováňá* atd.
- V nominativu plurálu rodu mužského životného bývá většinou spisovná koncovka *-é*: *starkové, susedé, učitelé, +lohofčané, chorvaté, sinové, ludé, rakušané, bartošé* („Bartošovi“) apod., někdy však tato koncovka bývá používána v nespisovné formě: *pekaře, cukrové* atd. Tvar s hláskou *i* se objevuje např. těchto slovech: *ve školi, do práci, na tábori* (výrazy se objevují spíše v Hlohovci).

ÚŽENÍ É > Í (I)	
é	í
55 %	45 %

Oproti vysoké frekvenci samohlásky *é* vyskytující se uvnitř slova (*řéct, přesléct* atd.) se v koncovce slova tento jev objevuje značně méně. Zvláště v Hlohovci je preferovanějším tvarem koncovka *i*.

- V lok. pl. končí podstatná jména rodu mužského i středního koncovku *-och* nebo *-ách*: *o chorvatoch, vojákoch, v stochoch, na operacách, o mňestoch*. Koncovka navazuje na praslovanské o-kmeny.
- Instrumentál plurálu má ve většině případů zachovaný duálový tvar *-ama*: *hubama, dverama, ňemcama, názorama, vozíkama, súsedama* apod. V rozhovoru se spisovný tvar s koncovkou *i/y* neobjevil ani jednou.

Denominativa

- Jména obyvatel se tvoří pomocí koncovky *-án*: *Lanžočan* (obyvatel Lanžhota), *Kostičán* (Kostice), *Tínčan* (Týnec), *Lohofčan* (Hlohovec) atd. a jen zřídka se vyskytuje koncovka *-ák*: *Břeclavák, Ledňičák, Valtičák* apod.
- Jména vdaných žen se tvoří spojením manželova příjmení a přípony *-ka*: *Darmovzalka, Pavloška, Báňarka, Vágnerka, Cypriska, ...*
- Mužská hypokoristika má ve východomoravském nářečí několik tvarů, nejčastější jsou přípony *-a, -lk, -ek, -ka, -iš* nebo *-in*: *Fana, Vaša, Karlík, Toník, František, Janek, Luděček, Joška, Jurka, Jožin, Vacin* atd. Ženská hypokoristika se tvoří podobně: *Jiřa, Máňa, Lida, Mařka, Tonka, Boška, Fanka, Albínka, Maruška* atd.
- Zdrobnělá slova se tvoří pomocí těchto přípon *-ek*: *baráček, striček*; *-ka*: *mamka, blondínka*; *-ko*: *děťátko, polénko, kolénko*. Dále např. *chu_apeček, stareček, perlička, babička* atd.
- V nářečí jsou také obvyklá zveličelá a zhrubělá pojmenování. Přípon je opět několik, např. *-isko*: *chlapisko, očisko, nosisko*; *-áč*: *břucháč, fúsáč, chupáč*; *-oň*: *trhloň, stekloň, krkoň*; *-och*: *tust'och, d'ivoch, mu_ad'och*; *-ár*: *chud'ár, suchár*; *-ák*: *chu_apák, darebák* atd.
- Díky různým příponám tvoříme z přídavných jmen také jména životných i neživotných nositelů vlastností, např.: *-ec*: *utopenec, uřvanec, uřňukanec*; *-ica*: *rovňica, bočňica, bjelica*; *-ák*: *zamoták, křivák, mužák, křítňák*; *-oň*: *tupoň, huch'oň*; *-áč*: *břucháč, pupkáč, naháč*; *-oš*: *strakoš, hastroš*, atd. nebo např. *-ár*: *suchár* atd.

- Zajímavým jevem jsou také hlohovská příjmení, která díky charvátské kolonizaci a jejich osídlencům mají specifickou koncovku *-ič* nebo *-ic*: *Vlašic, Fabičovic, Grbavčic, Girič, Grandič, Radkovič* atd.

Deverbativa

- Činitelská jména se tvoří pomocí přípon: *-áč, -ač: sekáč, rváč, pohrabáč, pomáhač, flágač*; *-ič* nebo *-ič: topič, holič, brusič*; *-ák: žebrák, ripák, tulák, mrzák*; *-an: trhan*; *-ář: pekař, kovář, lhář*; *-ala: ožrala, dřímala, hongala*; *u _o: nemehu _o, vrtědu _o* atd.
- Tvoří se také jména prostředků a nástrojů, a to pomocí přípon *-ák: smeták, drapák, cedák*; *-áč, -ač, -ačka: sekáč, krumpáč, hrabačka, klapačka*; *-du _o: trdu _o, šidu _o, strúhadu _o* atd.
- Podstatná jména dějová se tvoří těmito příponami *-í: poseďení, přijmání, verbování, školení* atd., také příponou *-ot: vřískot, škrabot, bekot*; *-ka: zaváška, donáška*; *-ačka, -áčka: zabíjačka, páračka, oračka, pletačka* atd. a také *-ička: hóňička*.

6.2 Přídavná jména

- Tzv. genitiv-akuzativ můžeme vidět v plurálu rodu mužského životného přídavných jmen, podstatných jmen, zájmen i číslovek: *máme dobrích susedú, držival dvoch pacholkú*.
- V gen., dat., akuz. a lok. přídavných jmen mužského rodu s tvrdým skloňováním je zachované spisovné *é: dobrého, mu _adého, druhém, jedného, každému, malému, německého, kolikátého*, atd.
- U tvarů ženského rodu je v gen., dat. a lok. sg. koncovka *ej: o dobrej, na hrnčířskej ulici, v obecnej školi, z charvackej novej vsi, s celej republiki* atd. a u vzoru „jarní“ tvary zůstávají ve spisovné formě.

KONCOVKA EJ, ÉJ	
nespisovně	spisovně
83 %	17 %

Z rozhovoru lze posoudit, že frekventovanějšími tvary přídavných jmen rodu ženského jsou s koncovkou *ej/ěj*. Objevují se však i spisovné formy a to např. u slov: *úzké, običejné*.

- Přivlastňovací přídavná jména mají shodné přípony se spisovným tvarem: *-ův, -ová, -ové*: *súsedův/súsedova/súsedové*. Při obecném přivlastňování mají přípony *-ský, -ckí, -í*: *loňský rok, vinařské vzdělání, pjestounská péče, křestní +méno, úmrtní list* atd. Pomocí přípony *-ský* se tvoří přídavná jména místní: *+lohofský, břeclavský, hodonský, tvrdonský* atd. Přídavná jména látková se tvoří příponami *-ový*: *makoví, tvarohoví, ořechoví, hruškoví*, a pomocí koncovky *-ený*: *dřevjení, hadření, prútění, betonoví* atd. Jména představující velkou míru vlastnosti mají koncovky *-ánský, -ajzný, -atý*: *velikánský, širokánský, visočajzní, paličatí, fúsatí*. U zdobnělin nebo zjemněných přídavných jmen jsou koncovky: *-učký, -unký, -ulinký, -enký*: *malučká, drobučká, bilučká, teňunkí, drobunkí, bilulinkí, malušenčí* apod.
- Komparativ se tvoří pomocí přípony *-ší/-čí*: *najmladší, nejvje+čí, starší, najhorší*, nebo příponou *-ejší*, která se vkládá do slov, kde by spojení s tvarem *-ší* vznikla nepohodlná skupina souhlásek: *čilejší, podobnější, pomalejší*. U přídavných jmen, která končí na *-ký* se přidává hláska *-í*: *vlchčí, lechčí* atd.
- Deverbativa jsou jména, představující nějakou činnost, stav nebo účel a tvoří se přidáním přípony ke slovesným kmenům. Jsou to přípony *-cí*: *hoňící pes, trací hod'ini* atd.; *-uí*: *zašú ŷé okno, prosuchú ŷé seno*; *-ní*: *zakleš'ení, vyfoš'ení, dovež'ení* apod.; *-tí*: *zavřítí, useknutí* a přípona *-ví*: *kúsaví, pletkavá, chytlavá* atd.

6.3 Zájmena

- U skloňování zájmen dochází ke kombinaci všech hlasových přehlásek. Můžeme zde najít nerealizovanou přehlásku $A > \check{E}$, $EJ > \acute{E}$, měkčení i tvrdnutí hlásek atd.

Zde jsem pro názornou ukázkou vybrala zájmena osobní bezrodá a zájmena ukazovací rodová. Deklinace neobsahuje vokativu.

ZÁJMENA OSOBNÍ			
singulár		plurál	
<i>já</i>	<i>ti</i>	<i>mi</i>	<i>vi</i>
<i>mňa, ňa</i>	<i>tebja / tebe</i>	<i>nás</i>	<i>vás</i>
<i>mňe, ňe / mi</i>	<i>tebje / tobje</i>	<i>nám</i>	<i>vám</i>
<i>mňa, ňa</i>	<i>tebja / tebje</i>	<i>nás</i>	<i>vás</i>
<i>o mňe</i>	<i>tebja / tobje</i>	<i>nám</i>	<i>vám</i>
<i>mnú / mňú</i>	<i>tebú</i>	<i>nama</i>	<i>vama</i>

ZÁJMENA UKAZOVACÍ					
singulár			plurál		
<i>ten</i>	<i>tá</i>	<i>to</i>	<i>tí, tí (živ.) / ti (neživ.)</i>	<i>ti</i>	<i>ti</i>
<i>teho</i>	<i>téj</i>	<i>teho</i>	<i>tich</i>	<i>tich</i>	<i>tich</i>
<i>temu</i>	<i>téj</i>	<i>temu</i>	<i>tím</i>	<i>tím</i>	<i>tím</i>
<i>teho (živ.) / ten (neživ.)</i>	<i>tú</i>	<i>to</i>	<i>tich, ti (živ.) / ti (neživ.)</i>	<i>ti</i>	<i>ti</i>
<i>tem</i>	<i>téj</i>	<i>tem</i>	<i>tich</i>	<i>tich</i>	<i>tich</i>
<i>tím</i>	<i>tú</i>	<i>tím</i>	<i>tima, tema</i>	<i>tima, tema</i>	<i>tima, tema</i>

- U přivlastňovacích zájmen jsou zachovány nestažené tvary: *moja, tvoja, svojeho, o mojem, z mojú* atd. Koncovky jsou shodné pro všechny tvary přivlastňovacích zájmen (např.: *našeho/vašeho/mojeho/tvojeho; našej/vašej/mojěj/tvojěj*).

ZÁJMENA PŘIVLASTNOVACÍ					
singulár			plurál		
<i>náš</i>	<i>naša</i>	<i>naše</i>	<i>naši</i> (živ.) <i>/naše</i> (neživ.)	<i>naše</i>	<i>naše</i>
<i>našého</i>	<i>našej</i>	<i>našého</i>	<i>našich</i>	<i>našich</i>	<i>našich</i>
<i>našému</i>	<i>našej</i>	<i>našému</i>	<i>naším</i>	<i>naším</i>	<i>naším</i>
<i>našého</i> (živ.) <i>/ náš</i> (neživ.)	<i>našu</i>	<i>naše</i>	<i>našich</i> (živ.) <i>/ naše</i> (neživ.)	<i>naše</i>	<i>naše</i>
<i>našem</i>	<i>našej</i>	<i>našem</i>	<i>našich</i>	<i>našich</i>	<i>našich</i>
<i>naším</i>	<i>našú</i>	<i>naším</i>	<i>našíma</i>	<i>našíma</i>	<i>našíma</i>

- U rodových zájmen tedy došlo k vyrovnání měkkého a tvrdého typu: *teho* – *našeho*, *jemu* – *našemu*, *tema* – *našema* atd.
- Zvláště v obci Hlohovec nedochází u ukazovacího zájmena *ten* při skloňování k palatalizaci: *s tím*, *s tema*, *s tima* apod.
- Hromadné jméno např. *cukrové* („cukroví“) se skloňuje zájmennou flexí: *hodně cukrového*, *k cukrovému* atd.

6.4 Číslovky

- Číslovka *jeden* má v genitivu tvar *jedného* a dativu tvar *jednému*. Číslo *dva/dvá* se skloňuje následovně: gen. lok. *dvoch*, dat. *dvom*, instr. *dvoma*. Číslovky *tři* a *čtyři* mají nominativní tvary: *třé* (*tré*) / *tři* (*tri*), *štiré* (*štiré*) / *štiri* (*štiri*). Číslovka *sto* má deklinační koncovky podle vzoru „město“, používá se tedy tvar: *dvje sta*, *tři sta* atd., ale *pjet*, *šest*, *sedn*, *osn sto korun*. Zájmenné číslovky *kolik*, *tolik* mají v nepřímých (bez předložkových) pádech tvary *kolika*, *tolika* // *kolikaři*, *tolikaři*, ale v lokálu a instrumentálu je *kolik* s tvarem *kolci*: *ot kolika* // *kolikaři hod'in*, *o kolikaři* // *kolc* // *koliki hod'inách*, *s kolikaři chu* ᳚ *apama* // *s kolci chu* ᳚ *apama*.
- Číslovky řadové: *první*, *třetí*, *tisící* jako „jarní“ se skloňují podle adjektivní flexe složené a *druhá*, *štvrtí*, *pátí* atd. jako „dobrý“. Pouze ve spojení s *pú/púl* se objevují

také jmenné tvary: *pů štvrtá metráka, půl pátá/šesta/sedma* atd. Druhé číslovky mají v nom. akuz. pl. tvary jmenné *pateri, šesteri*, ale v ostatních pádech již tvary složené: *paterích šatů*. Patří sem i zájmené adjektivum *několikeri: několikeri šati*. Podle vzoru „jarní“ se skloňují číslovky *dvoji, oboji, troji* atd., původní tvary zájmené: *troje dveře, dvoje vrata* atd. jsou jen v nom. a akuz. plurálu ve spojení s pomnožným podstatným jménem.

6.5 Slovesa

- Infinitiv je v některých případech zakončen na tvrdé *-t*: *najest, hostit, říct, nastrójit* atd., ale může se i vyskytovat měkká varianta: *zdokonalit', počítat', zabívat', říkat', bit', točit'* (s touto variantou se setkáme více v Hlohovci).
- V koncovce sloves v nominativu sg. se nachází krátká souhláska *-u*: *su, napíšu, biju, nastupuju, přeju, pamatuju, řek+u* apod.
- Co se týče samotného slovesa *být* v nom. sg. přezenta objevuje se ve východomoravském nářečí tvar *su*, ale zároveň je také používán spisovný tvar *jsem* s výslovností *+sem*, tedy s vynecháním souhlásky *j*. V rozhovoru se tvar *su* objevil pouze jednou, jelikož většina konverzace se vedla ve formě vyprávění, tudíž byl používán tvar *+sem* jako pomocné sloveso *být* ve spojení s l-ovým participiem (např.: *nachod'iu_a +sem sa*).
- Hojně se používá samohláska *-ú* a to u sloves 3. až 5. třídy 3. os. pl.: *přejudú, idú, majú, podajú, dojdú, pozvú, doprovázajú, zametajú, žijú, hrajú* atd. Dále jí také můžeme zaregistrovat v akuz. a instr. sg. přídavných jmen ženského rodu: *druhú, takovú, bartošovú* („Bartošovou“), *červenú, celú, hezkú* a rovněž u podstatných jmen v instr. sg. ženského rodu: *za cigaretú, s radostú, s babičkú, dovolenú, z učitelkú* apod. a dativ., lok. sg. středního rodu: *učěňú*. Koncovka *ú* je také součástí tvaru zájmen v instrumentálu: *našú, vašú, tvójú, mnú, tebú* atd.

KONCOVKA Ú	
nespisovně	spisovně
84 %	16 %

Je tedy zřejmé, že respondenti častěji užili koncovku *ú*. Spisovné tvary tvořili 16 %, kde se koncovka *ou* nebo objevila např. v: *mnou, sebou, najednou, dostanou, sednout* atd.

- V I-ovém participiu 2. slovesné třídy („tiskne“, „mine“, „začne“), jejíž slovní základy končí na samohlásku, zpravidla uslyšíme bez středového *-nu-*: *pohl/pohéu ěu, uschl/uschéu ěu, napadol* („napadnul“) atd.
- V dativu pl. 4. slovesné třídy nedošlo k přehlásce A > Ě (IE): *mosá, stavjá, viprázdňá, neuspjá, neumňá, mluvijá, musá, narod’á* atd. Stejně tomu je i u spojky *podle/podlá*.
- U sloves v dat. sg. se občas objevuje koncovka *-e*: *chlašče, léce, šepce* apod., převažují však spisovné koncovky: *chlastá, létá, šeptá*.
- V imperativu podle typu „modli sa“ (s neodsutým *-i*) se zachovává tam, kde by odsunutím koncového *-i* vzniklo uskupení neobvyklých souhlásek, např. *začňi, pošli, pošli, zatkňi* apod. V koncovce nominativu plurálu je koncovka *-me*: *d’ime, d’eu ěajme, pod’ívajme se, pod’me* atd. U sloves typu „utřít“, „táhnout“, „zvat“ atd. nastalo mezi singulárem a plurálem vyrovnání: *utřite, začňte, řekňte, zamkňte, přetrhňte, nehňte sa* apod.

7 Rovina syntaktická a lexikální

V této kapitole bych se chtěla zaměřit na nářeční výpověď, přičemž využívám některých poznatků z díla lingvisty Jana Chloupeka, a též na slovosled nářeční věty, jak jej pojímal lingvista František Svěrák z brněnské univerzity J. E. Purkyně. Některé příklady jsou převzaty z citovaných děl a jsou doplněny dalšími z rozhovorů (tj. z mého vlastního materiálu). Příklady jsou označeny kurzívou, ale v tomto případě jsou přidána interpunkční znaménka, aby vynikly pauzy a věty byly správně pochopeny. V průběhu kapitoly si dovoluji opět čerpat z nahraných rozhovorů a předložím konečné shrnutí v přehledných tabulkách, v nichž jsem zaznamenala nejpoužívanější spojky, zvrtná zájmena a další navazovací slova, která se ve větách vyskytovala nejvíce.

Jan Chloupek se domnívá, že pokud v lingvistické praxi (např. při výzkumu běžného mluveného jazyka v terénu) „dialektu“ rozumíme v podstatě přece jen jednotně, je tomu proto, že *„dialekt je v pravdě komplexní kategorií lingvistickou, sociologickou a historickou, která má svůj dvojitý aspekt (ryze) lingvistický (strukturní a promluvový), sociolingvistický, historickolingvistický, ...“*³⁶ Toto rozlišení přináší J. Chloupek v zájmu lepšího objasnění pojmu „nářeční struktura“.

Skladba je nejabstraktnější plán jazykového systému, ve kterém se tak realizuje skutečně komplexní charakter řeči. Syntaktický výzkum vychází nejčastěji z abstraktní věty, čímž se liší od jiných dílčích mluvnických disciplín. *„Výpověď sděluje obsah našeho vědomí nebo jeho část.“*³⁷ Zároveň je také jednou z možností, jak reagovat na skutečnost, která může být buď jazyková, jež se popisuje v mluvnicích známou terminologií (pokud jde o syntax, tak na názorných příkladech vět a syntagmat), nebo mimojazyková, která je z hlediska prostého mluvčího nejpřirozenější. *„Právě pro svůj kontext působí nářeční výpověď na první pohled věrohodně jako skutečně zaznamenaná, kdežto její spisovná podoba má spíše ráz mluvnické příkladové věty, třebaže se obě výpovědi svou základní sdělnou hodnotou příliš neliší.“*³⁸

Nyní bych se chtěla věnovat frekventovaným spojkám, které jsem zaregistrovala u mluvčích v nahraných rozhovorech. Jsou jimi spojky: *aj/i, keď(d)/kdiž, lebo(alebo)/nebo,*

³⁶ CHLOUPEK, Jan. *Aspekty dialektu*. 1. vyd. Brno: Universita J. E. Purkyně v Brně, 1971, s. 22. ISBN 55-980-71.

³⁷ Tamtéž, s. 37.

³⁸ Tamtéž, s. 41.

kebi/gdibi a dále se také objevuje příslovce: *kedi/kdi*. Spojky *aj*, *ked'* a *lebo/alebo* jsou přejaty ze slovenštiny. Slovenský jazyk (podobně jako čeština) rozlišuje spojky na souřadící a podřadící. Mezi souřadící spojky, které spojuje hlavní věty, patří spojka *aj*, která vyjadřuje poměr slučovací a spojka *alebo*, která vyjadřuje poměr vylučovací. Tvary *ked'*, *lebo*, *kebi* se používají v podřadících souvětích. Díky blízkým hranicím měla slovenština na východomoravské, jinak také slovenskomoravské, nářečí velký vliv (nadto tvoří česká a slovenská nářečí kontinuum) a jak je vidno, výrazy přejaté ze slovenštiny (nebo paralelním vzhledem ke slovenštině) mají i v dnešní době své místo v každodenní mluvě zkoumané staré generace.

- Respondent C (Hlohovec): „...že ten malí *ked'* je s ním...“ // „...a *jag* je to *ked'* je to na *d'ivoko*.“
- Respondent C (Hlohovec): „*alebo* další příklad co mi zas napadol...“ // „...*f* cukrárňe *lebo* *gde* *aj* z učitelkú...“
- Respondent A (Lanžhot): „...*tak* ona k téj *spovjedi* šu_u *a* *aj* k *příjmání*...“ // „...*zaroveň* *idú* *aj* k temu *chu* *a* *pečkovi* pro *stárka*...“
- Respondent C (Hlohovec): „...*to* je vaša *vjec* *kebi* +*ste* *bil* +*lohofčan* *mlufte* si po +*lohofski*...“ // „...*ale* on *kebi* zas *aj* ten *kebi* *kebi* *bil* v *normální* *rodiňe*...“
- Respondent A (Hlohovec): „...*tak* *kedi* *maruš*...“ // „...*dobré* *riká* *dobré* *tag* *kedi* *no* *tedi* *a* *tedi*...“

SPOJKA „LEBO“, „ALEBO“ / „NEBO“	
<i>lebo/alebo</i>	<i>nebo</i>
23 %	77 %

SPOJKA „AJ“ / „I“	
<i>aj</i>	<i>i</i>
100 %	0 %

SPOJKA „KEĎ“, „KED“ / „KDYŽ“	
<i>keď/ked</i>	<i>když</i>
59 %	41 %

V nahrávkách (zvláště u paní Uhrové z Lanžhota, mluvčí B) se také často objevuje částice *víš* ve spojení se zájmenem *co*:

- Respondent B (Lanžhot): „...*no a víš co já ti řeknu jedno.*“ // „...*ale to bi bila ostuda víš co.*“

Slovní spojení slouží ke zdůraznění otázky nebo navázání další věty. Dalším navazovacím slovem je *teda*, které se dohromady u mluvčích objevilo v součtu až 60krát.

- Respondent B (Lanžhot): „...*a teda ten oní teda ho potom našeu.*“
- Respondent A (Lanžhot): „...*a paňi učitelki teda sa pozvú aj na víno nebo na neco...*“
- Respondent B (Hlohovec): „...*a že teda že je to tadi zdegenerované.*“
- Respondent A (Hlohovec): „...*oba dva šli s teda s pátej trídí...*“

Posledním charakteristickým jevem, který jsem sledovala, je zvrtné zájmeno *sa* („se“).

ZVRATNÉ ZÁJMENO „SA“ / „SE“	
<i>sa</i>	<i>se</i>
91 %	9 %

Nářeční výpověď je tedy základní jednotkou mluveného projevu, který je přísně strukturní, organizací jednotlivých složek je však nekompaktní. Situační kontext na ní

svými promluhovými faktory jednak působí a zároveň také spoluvytváří kontext jazykový. J. Chloupek o nářeční výpovědi dodává, že: „*Její výstavba je převážně lineární. Někdy vyjadřuje ustáleným způsobem automatickou reakci.*“³⁹

Co se týče sledovaným jazykových jevů, je patrné, že slovenské výrazy mají v nářeční syntaxi respondentů své místo. Spojka *aj* se ve spisovné formě *i* v promluvách mluvčích prakticky nerealizovala a to stejné platí i pro zvrtné zájmeno *se*, které se vyslovilo ve většině případů jako *sa*. U spojek tak jednoznačný výsledek nebyl, ale lze tvrdit, že slovenské tvary: *lebo, alebo, keď, ked* jsou velmi pevnou součástí nářeční syntaxe všech dotazovaných.

7.1 Nářeční výpověď podle Chloupkovy práce *Aspekty dialektu*

7.1.1 Z hlediska promluvového celku

Nářeční výpověď je obvykle mluvená, proto v dialektologii hovoříme o „výpovědi mluvené“. Psaná výpověď by už v podstatě sama o sobě porušovala naši počáteční definici (viz kapitola 4) spisovného (mluveného i psaného) jazyka a dialektu jakožto pouze mluveného jazyka. Nářeční výpověď je vždy součástí dialogického nebo monologického kontextu. Dialogická výpověď je součástí situačního kontextu, v němž reaguje na posluchače, apeluje na něj, provokuje ho k dalšímu vyjádření nebo mu něco sděluje. Výpověď monologická je naopak součástí jazykového kontextu, v níž něco sděluje (nejčastěji vypráví) něco o jazykové kontextové situaci, vedle situace aktuální (základní), která za ní vzniká.⁴⁰

V této podkapitole společně s následujícími označím explicitně vlastní materiál z pořizovaných rozhovorů, a to následovně: Respondent A, B, C (spolu s místem, kde se rozhovor odehrával) nebo zkratkou, např. R A (Hl.; Lanž.).

³⁹ CHLOUPEK, Jan. *Aspekty dialektu*. 1. vyd. Brno: Universita J. E. Purkyně v Brně, 1971, s. 46. ISBN 55-980-71.

⁴⁰ Tamtéž, s. 39–46.

Tyto dva kontexty mají na sebe navzájem vliv a dochází za prvé k přechodu ze základní situace k jazykově kontextovému ději, např. obyčejným vyšinutím z vazby, nebo využitím melodie či dynamiky, např.:

- „...a tož on, nepůjdu, vrátím se.“
- Respondent A (Hlohovec): „a jezdí k nám, aj mi máme vinarství aj d'eláme, a jezdí k nám do sklepu hodne ľudí...“
- Respondent B (Lanžhot): „chodila bjejala po tém po námnestí, a že františka už našli františka už našli, tak to si tak pamatuju.“

Za druhé dochází k opačné situaci většinou s apelovým rázem:

- „...čert už víc nepřišel. stačíte to psát? ale za rok...“
- Respondent C (Hlohovec): „nó dočkajte, abi nebilo, +estli budete teda temu rozumňet, pretože já +sem si...“
- Respondent B (Lanžhot): „řeknu ti, +šak jiřa je tadi nech řekne, tak já su d'efče pro vše...“

„Dynamické a intonační možnosti oslabují závažnost pořádku slov jako prostředku kontextového členění výpovědi; obvyklý pořádek slov se potom uplatňuje jen při promyšlené výstavbě projevu.“⁴¹ V rozhovoru se tyto tvary vyskytovaly ve smyslu upřesnění situace, či navázání kontaktu s ostatními respondenty.

7.1.2Z hlediska historicko-lingvistického

Větný typ je výsledkem vývoje, předpokládají se jím jisté ustálené formy, tudíž jsou výrazem historického přístupu k jazyku. Chloupek tvrdí, že: „Nářeční výpověď může být podle jistého typu modelována nebo alespoň v sobě může skrývat předpoklad pro další vývoj v nový typ ...“⁴²

To ukazují např. ustálené případy elipsy, či vyšinutí z větné vazby:

- „...ráno se jedlo polévka“
- Respondent A (Lanžhot): „...tak oňi ju třikrát v břeclavi operovali, třikrát to bili a ona...“

⁴¹ CHLOUPEK, Jan. *Aspekty dialektu*. 1. vyd. Brno: Universita J. E. Purkyně v Brně, 1971, s. 42. ISBN 55-980-71.

⁴² Tamtéž, s. 43.

- Respondent A (Lanžhot): „...tam sú v sobotú sú je muzika“ // „...no a ten opravdu opravdu je to tadi velice pjekní zvík...“

Tento typ se vyvíjel velmi živelně, nikoliv podle racionálních úvah, ani pod vlivem písemné praxe. Z pořízených nahrávek bych usoudila, že názorné větné formulace vznikaly z důvodu nepřipravenosti odpovědi a spontánní komunikace.

7.1.3 Z hlediska sociolingvistického

„Ze sociologického hlediska zajímá dialektologa především přechod větných a syntagmatických typů tradičních dialektů v typy interdialektické a spisovné, jak se děje s výměnou generací.“⁴³ Např. s rozvojem školního vzdělání se přestávají používat některé syntaktické jevy, které jsou i v nářečním podvědomí zastaralé, archaické, jsou jimi jednak spojky: *nebo*, *lebo* ve významu „nebot“, *keť*, *ket* ve významu „když“ také příslovce *bar/bár*, ve funkci spojky přípustkové, která je nahrazována spojkami *a*, *protože*, *ale* ve významu přípustkovém atd.

- Respondent C (Hlohovec): „dámi keť +ste spomněli teho kornela lebo kornelijusa“

I díky odlišným společenským poměrům můžeme tzv. plurál úcty slyšet už jen u starousedlíků.

- „oňi stareček bili moc hodň“
- Respondent B (Lanžhot): „...prapraštařeček bili paveu ě“ // „teda stařeček nebili, až teda stríček“

Jan Chloupek dodává, že: „Nejnovější syntaktický vývoj se v tradičním dialektu neobráží, neboť se dosud výrazně nezměnily vyjadřovací potřeby příslušníků dialektu. U mladších lidí souvisí vyjadřování s rodinnou, školní a obecnou kulturní výchovou a jeho vývoj se tedy děje – ze stanoviska pozorovatele – skoky, i když nikoliv skoky snadno pozorovatelnými.“⁴⁴

Chtěla bych dodat, že v rozhovorech se spojky *lebo*, *alebo* použili pouze v poměru vylučovacím, nikoliv ve významu „nebot“ a příslovce *bar/bár* ve tvaru *bar co* („cokoliv“).

⁴³ CHLOUPEK, Jan. *Aspekty dialektu*. 1. vyd. Brno: Universita J. E. Purkyně v Brně, 1971, s. 43. ISBN 55-980-71.

⁴⁴ Tamtéž, s. 43.

Na druhou stranu tzv. plurál úcty se zvláště u respondentek z Lanžhota vyskytoval velmi často. Projevují tím tak uznání ke starší generaci.

7.1.4Z hlediska psycholingvistického

Jak již bylo zmíněno v úvodních odstavcích o dialektu samotném (viz kapitola 4), nelze o něm přemýšlet jako o „primitivním“. Tato myšlenka souvisí se staršími názory o prosté „lidové duši“ a dospělo se k ní a priori, zvenčí, ještě před analýzou nářeční výpovědi. Dnes už je jisté, že samotné nářeční vyjadřování plně vyhovuje svým úkolům a ani mladší generace, která stále mluví příslušným dialektem, se nemusí mezi svými vrstevníky cítit nijak zaostale. I přesto však Chloupek v této sekci uvádí některé zvláštní kvality, které lze v nářečním vyjadřování zaznamenat.

- Např. sklon ke generalizování: *„dva dňi sa tam bilo“* // *„vzalo sa mi zelňački“* // *„ľuďi jag bi nabil“*.
- Zatajování příčin přírodních jevů: *„prsti mu uřezalo“* // *„čuli kroki a fčilka zaklepalo“*.
- Automatizované jazykové reakce na vnější podněty, např. pozdravy: *vitaj!* nebo lidová rčení a přísloví: *„naši d'edeček – dej jim pán bú lehké spočinuťi – ťi umňeli...“* // *„gdibich mňel peňíze, jakože nemám, tag bich...“*
Respondent C (Hlohovec): *„red'itel ošmera, už je neboš'ík, mňe rikal...“*
Respondent B (Lanžhot): *„v úterí, holáj duša peklo hori, d'efčata zasa svolá...“*

Při nářečních vypravováních se projevuje tendence k dějové dynamičnosti na úkor statických prvků a výraz se volí se záměrem přímého směřování k závěru vyprávění.

„Významové vztahy mezi souvětnými větami nemusí být vždy totožné se známými vztahy spisovnými. To může být výrazem i jiného způsobu myšlení. Tak např. příčina a následek bývají neutralizovány chronologickým řazením.“⁴⁵

- *„je sichravo a už mám rímu“*. Událost v budoucnosti se pojí s podmínkou: *„kdiž zústanete v posteli, bude zas dobře.“* U způsobu a míry se jejich výsledek udává účinkem: *„ten umí vikládat, že vám bude hlava brňet!“* nebo účel s účinkem splývá: *„já +dibich mohla d'elat venku, co bich mňela hlavu lehkú“*.

⁴⁵ CHLOUPEK, Jan. *Aspekty dialektu*. 1. vyd. Brno: Universita J. E. Purkyně v Brně, 1971, s. 45. ISBN 55-980-71.

Pohled Jana Chloupka je na dnešní stav nářečí aplikovatelný, ale v některých bodech se může odlišovat. Stále jsme schopni registrovat ono vyšínutí z větné vazby, důraz dynamiky a intonace při vyprávění nebo tzv. plurál úcty.

7.2 Slovosled

*„Slovosled se v tomto nářečí, podobně jako v jiných českých nářečích, řídí jednak významem slov ve větě, jednak jejich stránkou přízvukovou. Ve větách oznamovacích stojí na začátku věty slovo, které je východiskem výpovědi, a na konci slovo, které je jádrem výpovědi.“*⁴⁶ Stejný princip platí i u tázací věty. Zde se František Svěrák neshoduje s názorem Jana Chloupka, který tvrdí, že: *„pro nářeční výpovědi je charakteristická tendence protichůdná, totiž snaha vyslovit nejdůležitější slovo co nejdříve; jádro výpovědi bývá na začátku výpovědi nebo uprostřed, a to často i v případech, kde nejde o projev expresivně zabarvený nebo o zvláštní důraz.“*⁴⁷

- např.: „*mu _ ad'í si postavili noví dům...*“; „*navečér k nám došli stařénka...*“; „*umíš višívat d'úrki?*“; „*posékli +ste fšecek jačmeň?*“

Na konci věty se klade důraz na vytýkané slovo v důraznějším slovosledu.

- R A (Lanžh.): „*hledál sa hodně dlúho*“; R C (Hl.): „*tag fšecko nemože*“;
R B (Lanžh.): „*už druhé hodi tadi biu _ pan sobotka*“

Naopak slovo, které má citový důraz, se vkládá na začátek věty.

- R C (Hl.): „*hnet budeš rozumňet!*“; R A (Hl.): „*pret kameru mňa nedostaneš!*“;
„*onehdi +sem ti poščá_u _!*“

Přívlastek shodný stojí obyčejně před substantivem, stejně jako substantivní přívlastek, stojící nejčastěji před svým jménem.

⁴⁶ SVĚRÁK, František. *Nářečí na Břeclavsku a v dolním Pomoraví*. Brno: Universita J. E. Purkyně v Brně, 1966, s. 79. ISBN 55-045-66.

⁴⁷ KRÁLÍK, Stanislav. Příspěvek k poznání lidového jazyka na moravsko-slovenském pomezí. In *Naše řeč* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2011. [cit. 2015-11-10]. Dostupné z: http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5291#_ftn3

- R C (Hl.): *jediná škoda*; R A (Hl.): *opravdová albínka*; R B (Lanžh.): *velikí prúd...*
X R B (Hl.): *striček vojtech*; R C (Hl.): *profesor marceli*; R B (Lanžh.): *soudružka katechetka*; R B (Hl.): *sin karel*.

U výjimečných případů přívlastek za svým jménem a vždy za osobním jménem.

- např.: *Kristus Pán, císař pán, kníže pán, ...* X R A (Hl.): *já blbec*; R A (Hl.): *já chudera*, R A (Hl.): *mi chorvaři*.

Genitiv přivlastňovací se staví za substantivum, ale v ojedinělých případech i před něj.

- „*kožuch našeho stařečka*“; „*kůň jejich suseda*“ X R A (Hl.): „*majú od sina (...)*
vnučku albínku“; „*ot sestri sin*“

Příklonky většinou stojí na druhém místě za prvním přízvučným členem věty.

- R B (Hl.): „*sin sa ho ptá (...)* *zdokonalil si sa?*“; R C (Hl.): „*nehaňbi sa za to...*“;
R A (Lanžh.): „*náš miloš sa žeňil*“

Někdy stojí příklonka na začátku věty nebo po spojce *a, ale*.

- R B (Lanžh.): „*ti sa zachránili (...)* *to sa u druhého mostu rosfrcalo*“; „*každí mu _ví*
+ináč ale sa domluvíme“; „*ale +sem ho vispovída _a*“

Pokud chceme zdůraznit zájmeno, postavíme ho na začátek věty.

- R C (Hl.): „*ješče mňa neznal...*“; R A (Hl.): „*pret kameru mňa nedostaneš...*“;
R B (Lanžh.): „*a on říkal ved _e mňa stavjal máju*“; „*a vždicki mňa vzbudili...*“

„*Pořádku slov se v nářečí využívá pro kontextové členění jen zřídka, a to při klidném vypravování, při promyšlené perspektivě výpovědi.*“⁴⁸ Nářečí se tedy více spoléhá spíše na neslovosledné prostředky, jako např. intonace, přízvuková linie výpovědi, nebo navazovacích slov (tož, no, a) pro zdůraznění začátku výpovědi. Na slovosled má tedy v nářeční výpovědi vliv jak tendence směřovat od známého k novému, což se shoduje se spisovnou formou národního jazyka, tak i opačný směr, kdy mluvčí vysloví nejdůležitější slovo na začátku výpovědi.

⁴⁸ CHLOUPEK, Jan. *Aspekty dialektu*. 1. vyd. Brno: Universita J. E. Purkyně v Brně, 1971, s. 100. ISBN 55-980-71.

7.3 Lexikum

Dle Marie Krčmové: „Z hlediska strukturního nacházíme skutečně v dialektech, zejména východomoravských, některé rysy archaické, výrazové prostředky různých jazykových plánů, které od dob staré češtiny nepodlehly žádné podstatné inovaci.“⁴⁹ Také upozorňuje na fakt, že nelze brát lexikální složku dialektu vždy jen jako zásobu archaických výrazů.⁵⁰

Samotnému lexiku bych se chtěla věnovat v této kapitole pouze okrajově a to formou výčtu lexémů. Výrazy jsem vypsal z nahraných rozhovorů a doplnila o slova, které respondenti uvedli jako nejpoužívanější. Slova jsem rozdělila do dvou skupin, podle míst, kde se rozhovor zaznamenával a seřadila jsem je abecedně. U starší generace, se kterou jsem v mém výzkumu pracovala, jsou nářeční výrazy stále zachované a hodně používané.

Zde je několik příkladů z hlohovského lexika:

- filčáky= teplé boty
- greft= 1. řada rév, 2. hráz u rybníka, potoka
- grepčit (čes. křepčit) = verbovat (bujně tancovat)
- gmajna= pastvisko
- gramorky= hrací kuličky
- chmútěk= zkažené vajíčko
- jojky= vysoké pánské boty
- kerchov= hřbitov
- klupňa= kolík na prádlo
- krumpíre (slov. krumpľe) = druh brambor
- mrchavec= darebák
- ompr= vědro
- primáška= první houslistka lidové kapely
- richtik=zrovna tak // R A (Hl): „a richtik ten pátí bil frantíšek“
- róca= tatar

⁴⁹ KRČMOVÁ, Marie: *Tradiční nářečí v současnosti* [online]. Brno, 1988, s. 85. [cit. 2015-11-07]. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/101629/A_Linguistica_36-1988-1_14.pdf?sequence=1

⁵⁰ Tamtéž, s. 86.

- ručat= nahlas plakat
- tukr= koštýř
- viac/viac= víc

Lanžhotské lexikum:

- eretple= brambory
- kandál víc= čím dál, tím víc/ mnohem víc
- páteřky (též patěrky) = zrnka růžence nebo růženec sám
- protfan= plech do trouby
- rajtovat= procházet se
- rozfrcat= rozbít/ porouchat
- slopat= chlastat
- tabulové= kostkované (káro)
- včil= teď
- zebraná (být zebraná)= „cítí se lépe“
- zrichtovat= zlepšit
- ztentovat= dát dohromady/ zlepšit
- žebráčky (též žebráčna) = 1. kostelní předsíň pod kruchtou, v níž sedávají žebráci 2. výklenek přede dveřmi domovními
- žudro= ozdobný vchod do domu

7.4 Přezdívky

V Hlohovci i v Lanžhotě se často vyskytují také přezdívky. Rozšířily se z důvodu častého opakování stejných jmen a příjmení, které jsou typické pro dané oblasti. V Hlohovci můžeme zaregistrovat hlavně tato příjmení: Vlašicovi, Radkovičovi, Grbavčicovi, Giričovi, Grandičovi a Sítkovi a v Lanžhotě: Uhrovi, Bartošovi, Tučkovi, Cyprisovi, Zonigovi, atd. V první obci je častější, že se pro přezdívku používají křestní jména, a to většinou členů nejstarší generace. V praxi to můžeme zaznamenat v rozhovoru s panem Josefem Vlašicem (mluvčí C), který vysvětluje, že se jeho předek jmenoval Kornel Vlašic, tudíž jeho rodině v Hlohovci nikdo neřekne jinak, než Kornelovi. V obci je

také tradicí dědění jmen a to so můžeme např. všimnout u pana Karla (mluvčí B), který má dědečka i tatínka jménem Karel, jeho syn se jmenuje Karel a jeho devítiletý vnuk také.

V Lanžhotě jsou přezdívky odvozené spíše od tradovaných povídaček, událostí, charakteristických vlastností, či zaměstnání dané rodiny nebo jejich předka. Paní Uhrová (mluvčí B) v druhém rozhovoru popisuje např. původ přezdívky jejího zesnulého manžela, kdy se jeho rodině říkalo Bářarovi, jelikož si jejich předci kdysi dávno postavili v Lanžhotě dům na místě, kde se nacházela stará pec a v ní se pálily baňky. Těchto přezdívek existuje opravdu mnoho a tady je pár příkladů:

- Uher: Fabiš, Bářar, Pazderňák, Obuch, Snopek, Hajný, atd.
- Bartoš: Lošák, Bábíňák, Pastorek, Pavloš, Zonyga, atd.
- Ciprys: Darmovzal, Košela, Prdela, Vendelín, Pokúsáný, Rataj, Kořineček, atd.
- Tuček: Palanský, Žojdrák, Kňacar, Blažej, Zaňát, atd.

8 Závěr

Bakalářská práce si kladla za cíl zkoumat běžný jazyk na Břeclavsku a jeho odchylky od spisovné normy. Pro svůj výzkum jsem si zvolila metodu zvukových záznamů. Autentické nahrávky jsem pořídila v obci Hlohovec a městě Lanžhot s původními obyvateli. Obec Hlohovec zastupovala skupinka tří respondentů a Lanžhot dvojice respondentek, všichni ve věku 72–78 let. Výsledky pozorování jsou tedy příznačné pro tuto generaci. Rozhovor byl neformální, nepřipravený a probíhal v domě vždy jednoho dotazovaného ze skupiny. Všichni respondenti s nahrávkami souhlasili.

V úvodu práce jsem představila lokality, ze kterých respondenti pochází, a předložila základní informace. Dále jsem se zmínila o historii původních obyvatel a jejich vzájemném soužití. Ve třetí kapitole se dovídáme o základní charakteristice mluvčích, se kterými jsem ve svém výzkumu pracovala. Následuje jazyková část, kterou jsem rozdělila na úroveň fonologickou, morfologickou a okrajově jsem se zmínila o syntaxi a lexiku.

Rozhovory probíhaly za účelem zachycení soukromé a nepřipravené konverzace, tudíž jsem v lexikální podkapitole vybrala pouze několik zajímavých nářečních výrazů, které zazněly v rozhovoru, nebo se v daných místech používají dodnes. Metodu zvukových záznamů jsem si vybrala proto, že cílem mého zkoumání byl autentický dialekt, což je varianta jazyka, která probíhá v mluvené formě. Jsem si vědoma malého počtu respondentů, a tak si dovoluji poznamenat, že práce nemůže být chápána, jako vyčerpávající popis nářečí na Břeclavsku.

Z tabulek, které jsem vyhodnocovala z rozhovorů, je jasně vidět, které jazykové jevy jsou u respondentů nejčastější, a které naopak nejsou tolik frekventované. Ve fonologické části můžeme z výsledků usoudit, že téměř ve všech sledovaných jevech převažuje nespisovný tvar. Výsledky, kde je frekventovanějším tvarem spisovná forma, však nejsou nijak jednoznačné a tak můžeme tvrdit, že ve fonologické rovině je tradiční nářečí stále zachováno. U roviny morfologické jsem dospěla k průkaznějším výsledkům a tak u pozorovaných hláskových změn můžeme rovněž potvrdit pevný základ tradičního dialektu.

V rovině syntaktické jsem se snažila popsat a přiblížit tvary vět, které se v nářečí používají, spolu s frekventovanými spojkami a navazujícími slovy. Je patrné, že při spojování vět dominují spojky původu slovenského a často používaným navazovacím slovem je *teda* nebo *viš*. Slovosled nám tedy zobrazuje onu krásu tradičního

nářečí v jeho značné nepravidelnosti. Mluvčí ve svých promluvách dbají hlavně na dynamiku a intonaci a důležitá slova pronášejí buď na začátku věty, nebo na konci.

Lexikální rovinu jsem pojala pouze prakticky a to tak, že jsem zaznamenala slova z nahraných zvukových záznamů, spolu se slovy vyjmenovanými respondenti, které by označili za stále aktuální v jejich každodenní komunikaci. Kapitulu jsem doplnila o přezdívky, které jsou obvyklé pro obyvatele jednotlivých míst.

Značný vliv na mluvenou formu jazyka měly zajisté události 2. světové války, díky kterým bylo povinné vyučovat na školách v německém jazyce. Na nářečí obyvatel Hlohovce měl také vliv původ obce, která byla v 16. století kolonizována Charváty, proto mají dodnes hlohovská příjmení vesměs koncovku *-ic*, *-ič*. V konečném důsledku je tedy zřejmé, že na Břeclavsku se tradiční nářečí drží a charakteristické znaky východomoravské skupiny jsou stále používány.

9 Anotace

Autor: Kristýna Darmovzalová

Katedra a fakulta: Katedra bohemistiky; Filozofická fakulta

Název diplomové práce: Běžně mluvený jazyk na Břeclavsku

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Ondřej Bláha, Ph. D.

Počet znaků: 76 121

Počet příloh: 9

Počet titulů použité literatury: 16

Klíčová slova: nářečí, český jazyk, Jižní Morava, fonologie, morfologie, větná skladba, lexikum, Podluží, Hlohovec, Lanžhot, soukromý rozhovor, autentické nahrávky

Keywords: dialect, czech language, South Moravia, phonology, morphology, syntax, lexicology, Podluží, Hlohovec, Lanžhot, private conversation, authentic records

Anotace: Bakalářská práce se zabývá popisem běžně mluveného jazyka na Břeclavsku a jeho odchylek od spisovné normy. Charakteristické znaky východomoravského nářečí jsou popsány na úrovni fonologické, morfologické a okrajově i syntaktické spolu s lexikální. Praktická část je tvořena autentickými rozhovory, které byly pořízeny v obci Hlohovec a městě Lanžhot s původními obyvateli. Respondenti představují nejstarší, ještě plně aktivní generaci a rozhovory s nimi byly pořízeny za účelem zachycení neformálního a nepřipraveného dialogu. Výsledky zkoumání byly zaznamenány do přehledných tabulek a přiřazeny ke sledovaným jevům v odpovídající kapitole.

Abstract: The bachelor thesis deals with a description of commonly spoken language in Břeclav surrounding area and its deviations from the literary form. Characteristics of an Eastern-Moravian dialect are described in levels of phonology, morphology, syntax and lexicology. Practical part is formed by authentic records, which were recorded in Hlohovec village and Lanžhot town with the original inhabitants. Respondents present the oldest and fully active generation and interviews were recorded for the purpose of capture an informal and unprepared dialogue. The results of searching were noted into the organized tables and matched to a corresponding chapter.

10 Literatura

BARTOŠ, František. *Dialektologie Moravská I.: Nářečí slovenské, dolské, valašské a lašské*. Brno: Matice Moravské, 1886.

BARTOŠ, František. *Dialektický slovník moravský*. Praha: Česká akademie Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906.

BĚLIČ, Jaromír. *Nástin české dialektologie*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972. ISBN 91-08-03.

ČMEJRKOVÁ, Světlá – HOFFMANNOVÁ, Jana, eds. *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia, 2011. ISBN 978-80-200-1970-7.

FIC, Karel. Mluva v Břeclavi. In KORDIOVSKÝ, Emil – KLANICOVÁ, Evženie: *město Břeclav*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost Brno, 2001, s. 491-497. ISBN 80-7275-025-9.

FIC, Karel. O jazyku osad bývalé charvátské kolonizace na Břeclavsku. In KORDIOVSKÝ, Emil – KLANICOVÁ, Evženie. *město Břeclav*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost Brno, 2001, s. 488- 490. ISBN 80-7275-025-9.

GEBAUER, Jan. *Historická mluvnice jazyka českého*. 2., doplněné vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. ISBN 21-052-63.

CHLOUPEK, Jan. *Aspekty dialektu*. 1. vyd. Brno: Universita J. E. Purkyně v Brně, 1971. ISBN 55-980-71.

JENÍKOVÁ, Anna. *Srbocharvátsština pro samouky*. 3. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978. ISBN 14-635-78.

JEŘÁBEK, Richard. Břeclav a Podluží. In KORDIOVSKÝ, Emil – KLANICOVÁ, Evženie. *město Břeclav*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost Brno, 2001, s. 407-414. ISBN 80-7275-025-9.

JEŘÁBEK, Richard – HOLÝ, Dušan. Lidová kultura. In VERMOUZEK, Rostislav. *Lanžhot: příroda a dějiny*. 1. vyd. Praha: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 1983. ISBN 54-012-83.

KLÍMA, Bohuslav. Břeclavsko v pravěku a v časné době dějinné. In NEKUDA, Vladimír. *Břeclavsko*. 1. vyd. Brno: Muzejní spolek v Brně, 1969, s. 75-81. ISBN S-1165/68.

KORDIOVSKÝ, Emil – DANIHELKA, Jiří. *Brána do kraje: Průvodce obcemi okresu Břeclav*. 1. vyd. Mikulov: Regionální muzeum Mikulov, 1999. ISBN 80-85088-08-8.

LAMPRECHT, Arnošt – ŠLOSAR, Dušan – BAUER, Jaroslav. *Historická mluvnice češtiny*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. ISBN 14-599-86.

PAPÍRNÍK, Miloš. *Bibliografie k okresu Břeclav*. Brno: Moravská zemská knihovna v Brně, 2002. ISBN 80-7051-139-7.

SVĚRÁK, František. *Nářečí na Břeclavsku a v dolním Pomoraví*. Brno: Universita J. E. Purkyně v Brně, 1966. ISBN 55-045-66.

SRHOLCOVÁ, Martina. *Zpravodaj Městského úřadu Lanžhot 1*. Lanžhot: Město Lanžhot, 2015.

TRÁVNÍČEK, František. *Historická mluvnice československá: úvod, hláskosloví a tvarosloví*. Praha: Melantrich, 1935.

TRÁVNÍČEK, František. *Moravská nářečí*. Praha: Národopisná společnost Československá, 1926.

ZEMEK, Metoděj – ZIMÁKOVÁ, Alena. Hlohovec. In NEKUDA, Vladimír. *Břeclavsko*. 1. vyd. Brno: Muzejní spolek v Brně, 1969, s. 406-408. ISBN S-1165/68.

ZEMEK, Metoděj – ZIMÁKOVÁ, Alena. Lanžhot. In NEKUDA, Vladimír. *Břeclavsko*. 1. vyd. Brno: Muzejní spolek v Brně, 1969, s. 468-471. ISBN S-1165/68.

Elektronické zdroje:

Charakteristika okresu Břeclav. In *Český statistický úřad* [online].
Poslední aktualizace: 1. 2. 2013. [cit. 2015-12-05]. Dostupné z:
https://www.czso.cz/csu/xb/charakteristika_okresu_breclav

Historie. In *Hlohovec: oficiální stránky obce* [online]. Hlohovec, © 2015, poslední aktualizace 4. 12. 2015. [cit. 2015-09-22]. Dostupné z: <http://www.hlohovec.cz/informace-o-obci/historie/>

Hlohovec: oficiální stránky obce [online]. Hlohovec, © 2015, poslední aktualizace 4. 11. 2015. [cit. 2015-09-22]. Dostupné z: <http://www.hlohovec.cz/>

Lingea on-line slovník polsko-český [online]. Copyright © 2015 Lingea s.r.o. [cit. 2015-12-06]. Dostupné z: <http://slovniky.lingea.cz/Polsko-cesky/u%C5%82askawienie?>

KRÁLÍK, Stanislav. Příspěvek k poznání lidového jazyka na moravsko-slovenském pomezí. In *Naše řeč* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2011. [cit. 2015-11-10]. Dostupné z: http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5291#_ftn3

KRČMOVÁ, Marie: *Tradiční nářečí v současnosti* [online]. Brno, 1988. [cit. 2015-11-07]. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/101629/A_Linguistica_36-1988-1_14.pdf?sequence=1

Mapa ČR. [online] Data map ©2015 GeoBasis-DE/BKG (©2009) Google. [cit. 2015-12-07]. Dostupné z: <https://www.google.cz/maps?hl=cs>

POŘÍZKA, Pavel: *Pravidla přepisu a pokyny* [online]. © 2008-2014 Petr Pořízka, poslední aktualizace 20. 10. 2010. [cit. 2015-11-21]. Dostupné z: <http://fon.webnode.cz/seminarni-projekt/>

Současnost. In *Lanžhot: oficiální stránky města* [online]. Lanžhot, © 2015. [cit. 2015-09-27]. Dostupné z: <http://www.lanzhot.cz/o-meste/soucasnost/>

11 Seznam zkratek

apod. = a podobně

atd. = a tak dále

akuz. = akuzativ

dat. = dativ

gen. = genitiv

čes. = česky

čsl. = československý

ha = hektary

Hl. = Hlohovec

instr. = instrumentál

JZD = jednotné zemědělské družstvo

Lanž. = Lanžhot

lok. = lokál

m n. m = metrů nad mořem

např. = na příklad

nom. = nominativ

os. = osoba (gramatická kategorie)

p. = pád (gramatická kategorie)

pčsl. = pračeskoslovenský

psl = praslovanský

pl. = plurál

pol. = polovina

R = respondent

sg. = singulár

slov. = slovensky

srov. = srovnání

tzv. = tak zvaný

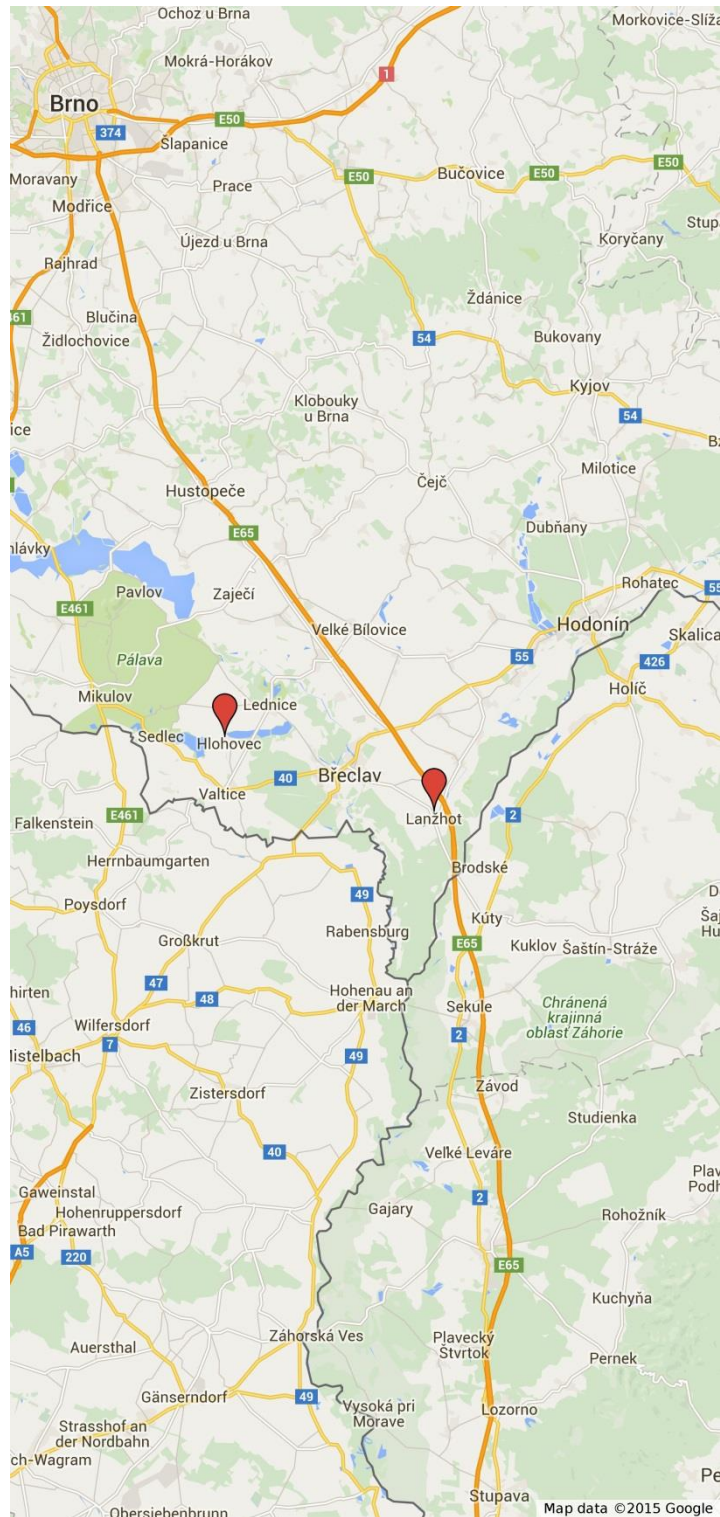
tj. = to je

UNESCO = United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Národní památkový ústav)

12 Seznam příloh

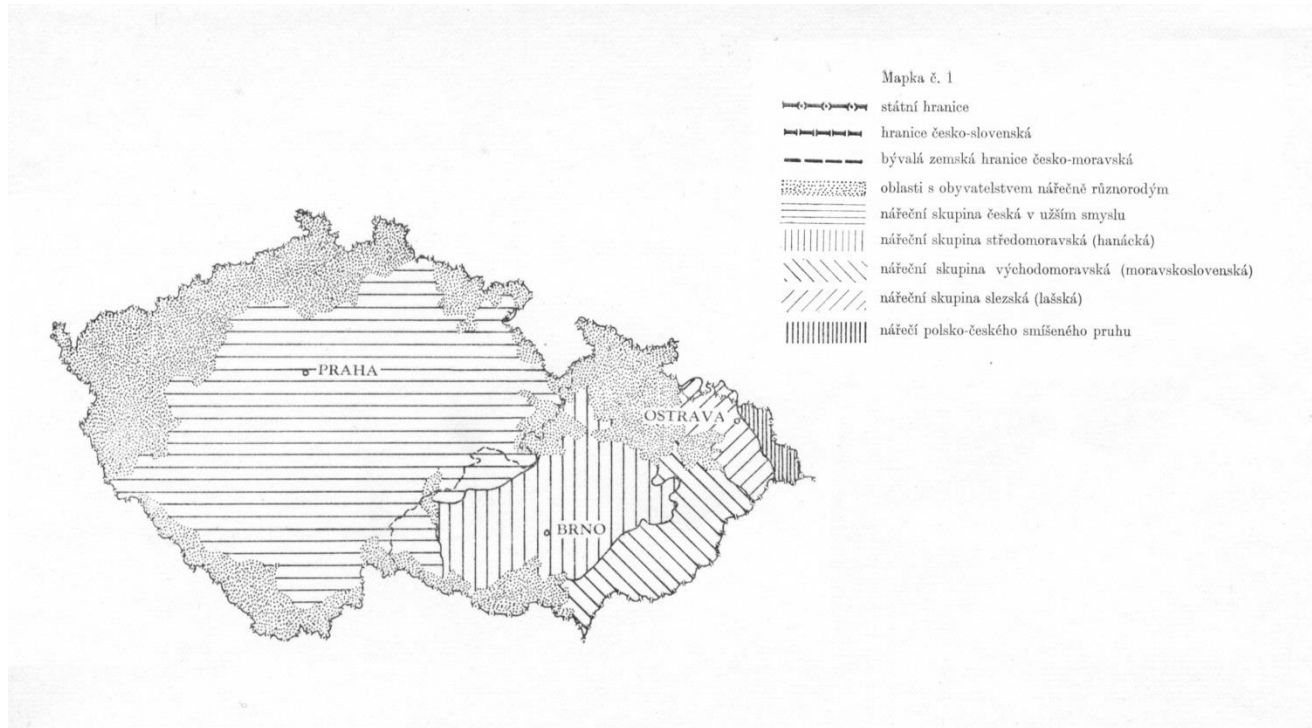
- 1 Určení polohy obce Hlohovec a města Lanžhot na mapě České republiky
- 2 Mapa základního rozvržení českých nářečí
- 3 Identifikační karta respondentů – Lanžhot
- 4 Identifikační karta respondentů – Hlohovec
- 5 Fonetický transkript – Lanžhot (na CD)
- 6 Fonetický transkript – Hlohovec (na CD)
- 7 Zvukový záznam – Lanžhot 1 (na CD)
- 8 Zvukový záznam – Lanžhot 2 (na CD)
- 9 Zvukový záznam – Hlohovec (na CD)

1 Určení polohy obce Hlohovec a města Lanžhot na mapě České republiky

- Dostupné z: <https://www.google.cz/maps?hl=cs>

2 Mapa základního rozvržení českých nářečí

- Mapa č. 1. In BĚLIČ, Jaromír. *Nástin české dialektologie*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972. ISBN 91-08-03.

3 Identifikační karta respondentů – Lanžhot

Běžně mluvený jazyk na Břeclavsku

Jméno a příjmení explorátora: Kristýna Darmovzalová

Adresa explorátora: Hřbitovní 19, Břeclav 3

Údaje o nahrávaných:

Mluvčí A

Jméno a příjmení: Kateřina Vlašicová

Pohlaví: žena

Věk⁵¹: 74

Vzdělání (a titul): střední s maturitou

Typ školy: Obchodní akademie v Břeclavi

Profese⁵²: ekonomka, zaměstnaná v JZD, pracovnice ve vinařství, kronikářka obce Hlohovec

Místo a nářeční oblast původu (a doba pobytu)⁵³: Hlohovec, východomoravská nářeční oblast, 74 let

Další místa pobytu⁵⁴: žádné

Současná lokalita a doba pobytu: Hlohovec, 74 let

Údaje o nahrávce:

Datace nahrávky: 27. 2. 2015

Délka nahrávky: 00: 44: 36

Kvalita nahrávky: dobrá

Nahrávací přístroj/médium: diktafon

Témata rozhovoru: historiky z mládí; nářeční zvyky; rodina; natáčení s ČT

Prostředí a situace rozhovoru (charakteristika komunikační situace): u mluvčího v obývacím pokoji; klidné, přátelské prostředí

⁵¹ Konkrétní věk mluvčího

⁵² Uvádí se všechny profese

⁵³ Vypĺňuje se místo narození (město, vesnice), nářeční oblast, odkud mluvčí pocházejí (včetně doby pobytu v dané lokalitě).

⁵⁴ Vypĺňují se všechna ostatní místa pobytu (vč. doby pobytu), a to chronologicky.

Prohlášení: Potvrzuji, že nahrávání/mluvčí souhlasili s použitím nahrávek a přepisů pro účely bakalářské diplomové práce s názvem Běžně mluvený jazyk na Břeclavsku.

Mluvčí B

Jméno a příjmení: Ing. Karel Vlašic

Pohlaví: muž

Věk⁵⁵: 78

Vzdělání (a titul): vysokoškolské vzdělání, Ing.

Typ školy: Vysoká škola zemědělská v Brně

Profese⁵⁶: zemědělský inženýr, zaměstnaný v JZD, vlastník vinařství

Místo a nářeční oblast původu (a doba pobytu)⁵⁷: Hlohovec, východomoravská nářeční oblast, 78 let

Další místa pobytu⁵⁸: žádné

Současná lokalita a doba pobytu: Hlohovec, 78 let

Údaje o nahrávce:

Datace nahrávky: 27. 2. 2015

Délka nahrávky: 00: 44: 36

Kvalita nahrávky: dobrá

Nahrávací přístroj/médium: diktafon

Témata rozhovoru: historiky z mládí; nářeční zvyky; rodina; natáčení s ČT

Prostředí a situace rozhovoru (charakteristika komunikační situace): u mluvčího v obývacím pokoji; klidné, přátelské prostředí

Prohlášení: Potvrzuji, že nahrávání/mluvčí souhlasili s použitím nahrávek a přepisů pro účely bakalářské diplomové práce s názvem Běžně mluvený jazyk na Břeclavsku.

⁵⁵ Konkrétní věk mluvčího

⁵⁶ Uvádí se všechny profese

⁵⁷ Vypĺňuje se místo narození (město, vesnice), nářeční oblast, odkud mluvčí pocházejí (včetně doby pobytu v dané lokalitě).

⁵⁸ Vypĺňují se všechna ostatní místa pobytu (vč. doby pobytu), a to chronologicky.

Mluvčí C

Jméno a příjmení: Josef Vlačic

Pohlaví: muž

Věk⁵⁹: 76

Vzdělání (a titul): střední s maturitou

Typ školy: Obchodní akademie v Břeclavi

Profese⁶⁰: ekonom, úředník v bance, kostelník v Hlohovci

Místo a nářeční oblast původu (a doba pobytu)⁶¹: Hlohovec, východomoravská nářeční oblast, 76 let

Další místa pobytu⁶²: žádné

Současná lokalita a doba pobytu: Hlohovec, 76 let

Údaje o nahrávce:

Datace nahrávky: 27. 2. 2015

Délka nahrávky: 00: 44: 36

Kvalita nahrávky: dobrá

Nahrávací přístroj/médium: diktafon

Témata rozhovoru: historiky z mládí; nářeční zvyky; rodina; natáčení s ČT

Prostředí a situace rozhovoru (charakteristika komunikační situace): u mluvčího v obývacím pokoji; klidné, přátelské prostředí

Prohlášení: Potvrzuji, že nahrávání/mluvčí souhlasili s použitím nahrávek a přepisů pro účely bakalářské diplomové práce s názvem Běžně mluvený jazyk na Břeclavsku.

Mluvčí D: Blanka Darmovzalová

Mluvčí E: Kristýna Darmovzalová (explorátor)

⁵⁹ Konkrétní věk mluvčího

⁶⁰ Uvádí se všechny profese

⁶¹ Vyplňuje se místo narození (město, vesnice), nářeční oblast, odkud mluvčí pocházejí (včetně doby pobytu v dané lokalitě).

⁶² Vyplňují se všechna ostatní místa pobytu (vč. doby pobytu), a to chronologicky.

4 Identifikační karty respondentů – Hlohovec

Běžně mluvený jazyk na Břeclavsku

Jméno a příjmení explorátora: Kristýna Darmovzalová

Adresa explorátora: Hřbitovní 19, Břeclav 3

Údaje o nahrávaných:

Mluvčí A

Jméno a příjmení: Marie Uhrová

Pohlaví: žena

Věk⁶³: 77

Vzdělání (a titul): základní + školení v zaměstnání

Typ školy: Základní škola v Lanžhotě

Profese⁶⁴: operátorka na ČD, dělnice na breclavské pile, „maléřka“ (malířka lidových motivů)

Místo a nářeční oblast původu (a doba pobytu)⁶⁵: Lanžhot, východomoravská nářeční oblast, 77 let

Další místa pobytu⁶⁶: žádné

Současná lokalita a doba pobytu: Lanžhot, 77 let

Údaje o nahrávce:

Datace nahrávky: 16. 10. 2015

Délka nahrávky: 00: 27: 57

Kvalita nahrávky: průměrná

Nahrávací přístroj/médium: mobilní telefon Huawei G6

Témata rozhovoru: vzpomínky na mládí, lanžhotské hody, pobyt v nemocnici

⁶³ Konkrétní věk mluvčího

⁶⁴ Uvádí se všechny profese

⁶⁵ Vyplňuje se místo narození (město, vesnice), nářeční oblast, odkud mluvčí pocházejí (včetně doby pobytu v dané lokalitě).

⁶⁶ Vyplňují se všechna ostatní místa pobytu (vč. doby pobytu), a to chronologicky.

Prostředí a situace rozhovoru (charakteristika komunikační situace): u mluvčího v obývacím pokoji; klidné, přátelské prostředí

Prohlášení: Potvrzuji, že nahrávání/mluvčí souhlasili s použitím nahrávek a prepisů pro účely bakalářské diplomové práce s názvem Běžně mluvený jazyk na Břeclavsku.

Mluvčí B

Jméno a příjmení: Jiřina Janulíková

Pohlaví: žena

Věk⁶⁷: 72

Vzdělání (a titul): základní

Typ školy: Základní škola v Lanžhotě

Profese⁶⁸: dělnice na breclavské pile, uklízečka

Místo a nářeční oblast původu (a doba pobytu)⁶⁹: Lanžhot, východomoravská nářeční oblast, 72 let

Další místa pobytu⁷⁰: žádné

Současná lokalita a doba pobytu: Lanžhot, 72 let

Údaje o nahrávce:

Datace nahrávky: 16. 10. 2015

Délka nahrávky: 00: 27: 57

Kvalita nahrávky: průměrná

Nahrávací přístroj/médium: mobilní telefon Huawei G6

Témata rozhovoru: vzpomínky na mládí, lanžhotské hody, pobyt v nemocnici

Prostředí a situace rozhovoru (charakteristika komunikační situace): u mluvčího v obývacím pokoji; klidné, přátelské prostředí

Prohlášení: Potvrzuji, že nahrávání/mluvčí souhlasili s použitím nahrávek a prepisů pro účely bakalářské diplomové práce s názvem Běžně mluvený jazyk na Břeclavsku.

Mluvčí C: Ludmila Darmovzalová

Mluvčí D: Kristýna Darmovzalová (explorátor)

⁶⁷ Konkrétní věk mluvčího

⁶⁸ Uvádí se všechny profese

⁶⁹ Vyplňuje se místo narození (město, vesnice), nářeční oblast, odkud mluvčí pocházejí (včetně doby pobytu v dané lokalitě).

⁷⁰ Vyplňují se všechna ostatní místa pobytu (vč. doby pobytu), a to chronologicky.